

מרכז המחקר, המכללה לביטחון לאומי, צה"ל

עיונים בביטחון לאומי

מרכיב ההשפעה בלחימה הרוסית - עוצמה חדה

ככלי גאואסטרטגי

צ"י

מרכז המחקר, המכללה לביטחון לאומי

עיונים בביטחון לאומי

מרכיב ההשפעה בלחימה הרוסית - עוצמה חדה ככלי
גאואסטרטגי

צ.י

עורכת: ד"ר ענת שטרן, מדריכה אקדמית, המכללה לביטחון לאומי

מרכז המחקר של המכללה לביטחון לאומי, צה"ל

מרכז המחקר של המכללה לביטחון לאומי עוסק בחקר תופעות מתהוות בהקשרי הביטחון הלאומי, בפיתוח ידע אינטלקטואלי להוראה במכללה ובשיתוף פעולה אקדמי עם מכללות מקבילות בחו"ל.

המרכז שם לו למטרה לממש את הייעוד המחקרי של המכללה לביטחון לאומי, תוך ניצול יתרונה היחסי כמקום מפגש בין ארגונים ולאור ניסיונם המעשי של התלמידים, על-מנת לפתח ידע חדש ורלוונטי עבור גופי הביטחון הלאומי, מכללות צה"ל וגופי מחקר עמיתים בארץ ובחו"ל.

עריכת לשון: האלי סולומון

עיצוב גרפי, הבאה לדפוס והדפסה: יע"ל (יחידת עזר להדרכה), המכללות הצבאיות, חשון תשפ"א, נובמבר 2020

הדעות והתפיסות המובעות בעבודה מבטאות את דעתו האישית של הכותב

תוכן העניינים

6	מבוא
9	פרק א' - לוחמת המידע - יצירת השפעה והתפתחות התאוריה הרוסית
9	א. תעמולה / פרופגנדה היסטורית
13	ב. התפתחות מצבה הצבאי של רוסיה
16	ג. דוקטרינת גרסימוב מענה למצבה של רוסיה
20	ד. "לוחמת המידע" רכיב ההשפעה
24	ה. מדיניות
27	פרק ב' - לוחמת ההשפעה - המקרה האמריקני
28	א. השימוש ברשתות חברתיות
36	ב. ה"מדיה הישנה" - RT כנשק רב עוצמה
37	ג. שיטות נוספת למימוש לוחמת המידע
37	סיכום
40	פרק ג' - לוחמת ההשפעה המקרה הבריטי
40	א. רקע
41	ב. רשתות חברתיות
46	סיכום
48	פרק ד' - לוחמת ההשפעה המקרה הפולני
48	א. רקע
49	ב. המסרים הרוסיים
50	ג. השפעה באמצעות מדיה
52	סיכום
53	פרק ה' לוחמת המידע המקרה האוקראיני
53	א. רקע
55	ב. מלחמת המידע באוקראינה
56	ג. יישום לחימת המידע באוקראינה
58	סיכום
60	פרק ו' - סיכום ומסקנות
64	נספח: רשתות תקשורת רוסיות על קצה המזלג
65	ביבליוגרפיה

מבוא

"Every age had its own kind of war,
its own limiting conditions and its own
peculiar preconceptions"

(Karl Von Clausewitz, On War) ¹

החשש מפני התערבות מדינות זרות בהליכים פנימיים של מדינות דמוקרטיות הפך בשנים האחרונות לאיום ממשי. פרסומים אודות פריצה איראנית לטלפון הסלולארי של ראש מפלגת כחול לבן בני גנץ (הראל, 2019) לצד דיווחים על התערבויות מסוג זה בבחירות בארצות-הברית שנערכו ב-2016 הובילו את החוקרים ממכון *Endowment for Democracy*, מוסד ללא כוונות רווח שמטרתו חיזוק מוסדות הדמוקרטיה בכל העולם, לטבוע בנובמבר 2017 את המונח "עוצמה חדה" (Sharp Power) לתיאור התופעה.

מושג זה הוא וריאציה על מושגי העוצמה שפיתח החוקר ג'וזף ניי (Nye) מאוניברסיטת הרווארד לתיאור תופעה שלפיה מדינות שאינן בעלות משטר דמוקרטי משתמשות באמצעים טכנולוגיים על-מנת להשפיע על דעת הקהל במדינות בעלות משטר דמוקרטי. לטענת החוקרים, בשנים האחרונות הוציאו רוסיה וסין סכומי כסף רבים שמטרתם אינה לקנות לבבות או נפשות אלא להשפיע, להסית ולתפעל דעת קהל בכדי להשיג את מטרותיהן באמצעות כלים של עוצמה חדה.

מחקר זה מבקש להעמיק בשימוש שעושים הרוסים בעוצמה חדה או כפי שהם מכנים אותה לוחמת המידע כדי לקדם את מעמדם הגאואסטרטגי. הנחת המוצא למחקר היא ההבנה כי הרוסים הגיעו למסקנה כי הדרך הנכונה ביותר עבורם לקדם את האינטרסים הגיאואסטרטגיים שלהם איננה באמצעות שימוש בעוצמה רכה, כלומר

¹ Karl Von Clausewitz, *On War*, Howard Michael, Paret Peter (trans.), Princeton university, 1976, p 593

באמצעות משיכה למשטרם אלא להיפך, לגרום לשיטה הדמוקרטית להיות מושכת פחות. באמצעות שימוש בכלי השפעה, הרוסים מנצלים את השיטה הדמוקרטית ואת הזכויות הבסיסיות המוקנות בה, ובראש ובראשונה חופש הביטוי, על־מנת לממש את מטרותיהם.

האמצעים למימוש הכוונה הגיעו עם ההתקדמות הטכנולוגית בשנים האחרונות המאפשרת נגישות למסות גדולות של אנשים באמצעות כלים שונים ובכך לגעת ישירות באזרחי אותה מדינה. לשם כך, הקימו הרוסים כבר באמצע שנות האלפיים תחנת טלוויזיה (RT) המשדרת בשפות שונות את מסרי הממשל הרוסי. ואולם הפריצה הגדולה הושגה על בסיס הרשתות החברתיות כדוגמת הטוויטר, אינסטגרם ופייסבוק והאפשרויות הגלומות בהן. רשתות אלו מאפשרות להגיע למסות של אנשים באנונימיות יחסית או בשימוש בשלוחים (Proxy), ללא בקרה כלשהי על המסרים המופצים ובהשפעה ניכרת על דעת הקהל.

החוקרים טבעו כאמור, את המונח: "עוצמה חדה" - היכולת של מדינה לגרום למדינה אחרת לפעול על־פי רצונה באמצעות סט של כלים המאפשרים לבצע דקירה או חירור של סביבת המידע במדינה הנתקפת במטרה לבצע השפעה, תפעול או הסטה במדינה המותקפת (Walker, 2017). זאת, כתוספת לסיווג סוגי העוצמה שהיו נהוגות במחקר קודם לכן:

"עוצמה קשה" (Hard Power) היכולת של מדינה לממש את יעדיה בעזרת שימוש בכפייה צבאית או כלכלית על־מנת להשפיע על מדינה אחרת לעשות כרצונה, תוך שימוש בשיטת תמריצים ("מקל והגזר"). כדוגמה ל"עוצמה קשה", ניתן לטעון כי השימוש של ארצות־הברית בסנקציות כלכליות נגד איראן במטרה להפסיק את תוכנית הגרעין של איראן היא "עוצמה קשה". כך גם מדיניותה של ישראל בצפון כנגד ההתבססות האירנית, תוך שימוש בכוח צבאי היא דוגמה לשימוש בעוצמה זו.

"עוצמה רכה" (Soft Power) מונח זה הוטבע על־ידי פרופ' ג'וזף ניי מאוניברסיטת הרווארד מייד לאחר סיום המלחמה הקרה. היכולת של מדינה לגרום למדינה אחרת לפעול על־פי רצונה שלא על־ידי שימוש בכוח (עוצמה קשה), אלא באמצעות משיכה הבאה לידי ביטוי בתרבות של המדינה, ברעיונות פוליטיים ובדוגמה שאותה היא מקרינה תוך שימוש במוסדותיה הציבוריים אך גם בקרנות ובחברות המזוהות עם תרבות המדינה. זהו ניצחון באמצעות קירוב לבבות (Nye, 2004). בניגוד לתפיסה המערבית, הרואה בכל אלה כלים חדשים, הרוסים מפעילים מזה שנים רבות שיטות לחימה המתבססות על מרחב המידע במטרה לייצר השפעה.

בפרק הראשון בעבודה זו נסקור את התפתחות הכלים הרוסיים עד לתקופתנו אנו ואת השימוש ב"לחימת המידע" (נושא שייסקר בהרחבה בהמשך) כחלק מהלחימה שעברה שינוי משמעותי בתפיסה הרוסית, כפי שטבע הרמטכ"ל הרוסי גרסימוב, בפרסומו בשנת 2013. הרמטכ"ל הרוסי רואה בלוחמת המידע, ובתוכה בשימוש בהשפעה, מרכיב משמעותי בתפיסה שגיבש והציג: הלחימה הקונבנציונאלית היא רק חלק מכלל המאמצים שיש להפעיל בעת לחימה ובעת שלום. גרסימוב אף רואה בלחימה מסוג זה מענה לאסטרטגיה הקיימת בין רוסיה לארצות-הברית (Gerasimov, 2016).

שלושת הפרקים בהמשך המחקר ייבחנו כמה מקרים בהם הפעילו הרוסים את כלי ההשפעה. מקרה הבוחן הבולט בהם הוא מבצע ההשפעה הרוסי על הבחירות בארצות-הברית, שבו נעשה שימוש במגוון היכולות המרכיבות את "לוחמת המידע" הרוסית. שר ההגנה לשעבר פאנטה, התייחס למבצע זה וציין כי בולטת מאוד גם חוסר היכולת המשמעותית של האמריקנים למנוע את התקיפה או לייצר ענישה אפקטיבית כך שתתקיים הרתעה אפקטיבית לשימוש בכלי (פאנטה, 2018). כמרכן נבחן את ניסיון ההשפעה הרוסי על הברקזיט - משאל היציאה של בריטניה מהאיחוד האירופי, את השימוש ברכיב ההשפעה בלחימה באוקראינה ואת ההשפעה המתמשכת על המרחב הפולני.

המחקר שלפניכם עוסק אם כן בארבע שאלות מרכזיות:

1. מהו רכיב ההשפעה ב"לוחמת המידע" הרוסית?
2. מתי יבחרו הרוסים לעשות שימוש בלוחמת המידע במטרה לייצר אפקטים של השפעה?
3. מהם הסימנים המעידים על בואה של התקפה רוסית?
4. מה יגרום, אם בכלל, להפסקת תהליך התקיפה?

עבודה זו נכתבה במסגרת סמינר "דב הצפון" שנערך במסגרת לימודי במחזור מ"ו של המכללה לביטחון לאומי. אני מבקש להודות למנחי הסמינר פרופ' דימה אדמסקי וד"ר ענת שטרן שפתחו בפניי את שעריה של המעצמה הרוסית ופעולתה באזורנו. לפרופ' אדמסקי תודה על ליווי המחקר, הייעוץ והשעות הרבות בהסבר על החשיבה הרוסית. לד"ר ענת שטרן תודה על ליווי אקדמי קפדני, עריכה אקדמית של מחקר זה והבאתו לדפוס. כמו כן תודה לאל"ם (מיל") יהודה יוחננוף, על הזמן והקריאה החוזרת, ולאשתתי נילי על התמיכה והליווי הבלתי פוסקים.

פרק א' - לוחמת המידע - יצירת השפעה והתפתחות התאוריה הרוסית

בשורות הבאות נבחן את תהליך ההתפתחות של כלי ההשפעה, בדגש על אופן החשיבה הרוסית בשימוש בכלי ההשפעה, ככלי מרכזי למצבה האסטרטגי והגיאופוליטי של רוסיה בעידן שאחרי המלחמה הקרה. הדברים ישמשו כבסיס וכתשתית לבחינת מקרי הבוחן שייבחנו בהמשך.

א. תעמולה / פרופגנדה היסטורית

על-מנת להבין את היכולת להשפיע על ציבור עלינו לבחון כיצד בפועל נעשה שימוש בכלי זה בהיסטוריה וכיצד התפתח בהתאם לשינויים שחלו בסביבה. תעמולה או פרופגנדה, פירושה הפצת מידע, שמועות וטיעונים המבוססים על חצאי אמיתות או על שקרים במטרה להשפיע על דעת הקהל (Smith, 2019).

כלי התעמולה-ההשפעה יכולים לשמש מול קהל הבית במדינה או מול קהל חיצוני. אל מול קהל הבית המדינה תעביר את אזרחיה מהלך של עיצוב תודעתי תוך שימוש במניפולציות לאורך זמן. שימוש בכלי תעמולה מול קהל חיצוני למדינה יופעל במטרה לייצר השפעה על דעת הקהל במדינה יריבה או בציבור רחב אף יותר (כלל-עולמי, גוש מערבי וכדומה).

כדי לעמוד על הפוטנציאל הגבוה של השימוש בכלי ההשפעה ועל היתרון היחסי שהוא מביא, יש להבין את היסודות שעליהם הוא מושתת. נזכיר בקצרה כי שימוש בכלי תעמולה ניתן לראות כבר בתקופת אלכסנדר מוקדון (356 לפנה"ס-323 לפנה"ס) בהטבעת מטבעות הנושאות את דיוקנו בימי הביניים.

גם הכנסייה הקתולית, שלה מיוחסת ההתמסדות של ההסתייעות בכלי התודעה, עשתה שימוש בפרופגנדה.

כך לדוגמה, עודד האפיפיור אורבנוס ה-2, שכיהן כאפיפיור בין השנים 1088-1099, תמיכה במסע הצלב שהתקיים בשנת 1095, באמצעות נאום משלהב שהוביל הן להתגייסות מאמינים נוצרים להשתתפות במסע הצלב ולא פחות חשוב מכך, למימונו.

שימוש מסיבי שהופעל על לכדי מידת אומנות בכלי התעמולה המודרניים עשתה המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית בגרמניה שהפעילה את כלל האמצעים שעמדו

ברשותם באותה תקופה, על־מנת לבסס את האידיאולוגיה בציבור הגרמני, לא רק בתחום טוהר הגזע אלא אף בעניינים צבאיים.

מימין: כרזת מלחמה נאצית. משמאל: כרזת הסרט "היהודי הנצחי"

השימוש בכלי ההשפעה אינו זר לרוסים. ניתן למצוא לו עדויות לאורך ההיסטוריה. ראוי לציין בהקשר זה את התעמולה הפנים־רוסית שנעשתה באמצעות כרזות מסוגים שונים שהופצו במרחב הציבורי, אך גם את פרסום "זקני ציון" האנטישמי המיוחס ל"אוכרנה", המשטרה החשאית הצארית (בן ישראל, 2017).

מימין: כרזת תעמולה סובייטית. משמאל: שער מהדורה 2 של פרוטוקול זקני ציון

השימוש בכלי התעמולה בידי השלטון בברית-המועצות המשיך והשתכלל ככל שהאמצעים אפשרו זאת, בהקשר זה ראוי לציון הסרט "אוניית הקרב פוטיומקין", סרט שהוזמן על-ידי השלטונות הסובייטים והוצא לאקרנים בשנת 1925. הסרט הנציח את השורשים שמהם צמח לכאורה המשטר הסובייטי החדש, עלילתו מתעדת התעללות של קצינים צארים במלחים על סיפון אונייה, דבר שמביא להתקוממות ולהטלת עונש מוות על אותם מלחים, עונש זה מוביל לסירוב פקודה ולמרד כללי שעימו מזדהים תושבי העיר אודסה. ההתרחשות מובילה לשפיכות דמים שמסתיימת רק בשימוש בתותחי האונייה פוטיומקין.

השימוש בכלי ההשפעה בברית-המועצות השתכלל והתפתח לכדי מבצעים, שקיבלו את הכינוי "מבצעי השפעה" (active measures), ברוסית "aktivnyye meropriyatiya", הנטועים עמוק בחשיבה הסובייטית ומטרתם להשפיע או לשנות דעה של יחידים או של ציבור, לעיתים באופן חשאי אך לא בהכרח. בתקופה ברית-המועצות הייתה האחריות על מבצעים אלו נתונה לראש אגף A ב-KGB.

מבצעי ההשפעה מומשו בדרך כלל באמצעות דיסאינפורמציה וזיוף - ניסיון מכוון לרמות את הציבור באמצעות מסמכים מזויפים או מסרים בעל פה במטרה להכפיש ולפגוע באינטרסים של המדינה הנתקפת. מבצעי השפעה פוליטיים כללו סוכנים בעלי יכולת השפעה במוסדות פוליטיים, עיתונאים ועסקיים שמטרתם לקדם אג'נדה פוליטית ולהטמיעה במדינה הנתקפת (State Department, 1986).

כך לדוגמה, כחלק מפעילותה כנגד ארצות-הברית במסגרת המלחמה הקרה הפעילה ברית-המועצות כלי השפעה על-מנת לפגוע בפעילות מדינית של אויבתה המרה.

בין השנים 1976-1979 הסובייטים יצאו למבצע השפעה וזיוף שליווה את הסכמי קמפ דייוויד במטרה להחליש את הקשר בין ארצות-הברית למצרים, לערער את תהליך השלום שלה עם ישראל וליצור מתחים.

לצורך כך "פברקו" הסובייטים מספר מסמכים ביניהם נאום של פקיד אמריקני הקורא להחלפת השלטון ושיטת השלטון במצרים ומכתב "מפוברק" של שגריר ארצות-הברית במצרים, ממנו עולה כי בשל העובדה שסאדאת אינו מוכן לשרת את האינטרסים האמריקניים יש לפעול להדחתו ללא דיחוי. מסמך זה הופיע בשנת 1979 בעיתון סורי (State Department, 1981).

דוגמה נוספת לשימוש סובייטי בכלי השפעה על-מנת לקדם אינטרסים סובייטים למול מדיניות ארצות-הברית נעשה במהלך מלחמת אפגניסטאן. כלי תקשורת רוסיים

ומסרים רשמיים חזרו שוב ושוב על המסר הסובייטי בנוגע למעורבותה באפגניסטאן לפיה ברית-המועצות "הוזמנה" להתערב וכי הכוחות הסובייטים נכנסו לאפגניסטאן בהזמנת השלטון.

מסריה של ברית-המועצות היו "אנחנו הוזמנו"; "התערבות חיצונית מאריכה את הבעיה"; "ארצות-הברית אינה רוצה בשלום באפגניסטאן"; "המוג'אהדין הם שודדים". גם כאן, נעשה שימוש במכתבים מזויפים כדי ליצור אשליה שכביכול המוג'אהדין השתמשו בנשק כימי.

הסובייטים לא הגבילו את מבצעי ההשפעה שלהם רק לתחום הצבאי. בולט במיוחד מבצע השפעה שהחל באוקטובר 1985, מטרתו הייתה שכנוע העולם כי וירוס האיידס נוצר כתוצאה מניסוי אמריקני, שמטרתו הייתה לייצר נשק ביולוגי חדש. זו הייתה טענה מפוקפקת שנדחתה בידי טובי המומחים באותה תקופה.

הטענה הופיעה לראשונה באמצע 1983 בפרסום שנשתל על-ידי הרוסים בהודו ואחר כך פורסם פעמים אחדות נוספות בעיתונות סובייטית.

מטרת מבצע השפעה זה הייתה, על פי הערכת החוקרים, לבייש את ארצות-הברית ולעורר רגשות אנטי-אמריקניים, לחזק את הטענות של ברית-המועצות נגד ארצות-הברית בהפרת אמנות, לערער את שיתוף הפעולה של בנות בריתה של ארצות-הברית כתוצאה מהסיכון האפשרי משיתוף פעולה עימה, לייצר חשש למגע עם אמריקנים, לעודד את מסרי האימפריאליזם האמריקני והסיכונים ממנה.

הסובייטים ניצלו את נגישותם הטובה בהרבה משל המערב לאמצעי תקשורת בעולם השלישי על-מנת להפיץ את המסרים ולגרום להתרחבות התפשטות המידע השגוי ברחבי העולם.

לוטננט-קולונל סטניסלב לבנצ'נקו, שעסק בתחום הדיסאינפורמציה וערק מהקג"ב לבריטניה העניק בשנת 1987 ראיון בו סיפר על שיטות העבודה של ברית-המועצות.

אחת השאלות שנשאל הייתה האם קל להונות את מדינות המערב, בתשובתו ציין כי ברית-המועצות "עובדת" על המערב כבר כ-70 שנה, תוך ניצול הנאיביות המערבית. בהמשך הראיון סיפר המרואיין כי סביב תחום הדיסאינפורמציה עבדו באותה תקופה כ-15,000 אנשים במנגנוני השלטון השונים.

לסיכום, לאורך ההיסטוריה נעשה שימוש רב ברכיב ההשפעה כחלק מהפעלת העוצמה של השלטון כדי ליצור השפעה פנימית או חיצונית. ברית-המועצות שיכללה את השימוש בכלים אלו לאורך המלחמה הקרה כחלק ממאבקה בארצות הברית על-מנת

לייצר מניפולציות בדעת הקהל במטרה לקרב אותו לרעיונותיה או לחלופין, להרחיק את הציבור מיריבותיה.

מידת ההצלחה של השימוש בכלי ההשפעה בעבר לפחות אל מול אוכלוסיות או מדינות יריבות עדין ממתינה למחקר משלים.

קריקטורה מעיתון פראבדה 31 באוקטובר 1986. בכיתוב: "הווירוס איידס, מחלה איומה ללא ריפוי עד כה, על-פי דעת מומחים מערביים נוצרה במעבדות הפנטגון".

ב. התפתחות מצבה הצבאי של רוסיה

מצבה הצבאי והכלכלי של רוסיה לאחר התפוררותה של ברית-המועצות מאז תקופתו של הנשיא בוריס ילצין ועד ימינו אינו מהטובים. המדינה שהייתה מעצמה שוות כוחות למעצמת העל ארצות-הברית, נחלשה מבחינה כלכלית באופן שהשפיע על חוזקה הצבאי והמדיני. התקופה שלאחר נפילת ברית-המועצות התאפיינה בהתפרקות כלכלית של רוסיה, האינפלציה הרקיעה שחקים ומצב האזרח הורע משמעותית מהנקודה שבה החל תהליך ההתפוררות. (יוזכר כי עד לאותה העת דאגה המדינה לכל צורכי אזרחיה). חולשה זו הובילה את ברית-המועצות לפתח מענה שאינו צבאי כדי להתמודד עם חולשתה וזאת בין היתר באמצעות כלי ההשפעה.

אחד הנרטיבים הבסיסים ביותר ברוסיה היא תפיסתה העצמית כמדינה תחת מצור ואיום תמידי (אדמסקי, 2012). נראטיב זה תמיד אפשר למדינה לגייס את כלל כוחותיה על-מנת להילחם באויביה. התנעה לשינוי החשיבה ולפיתוח תורת הלחימה החדשה, נסמכת ברוסיה באופן מסורתי על התחרות עם ארצות-הברית שאותה רואים הרוסים עדין כיריב המרכזי גם כיום, זאת בניגוד לתפיסה הרווחת במערב כי המלחמה הקרה הסתיימה בניצחוננו. (גורוביץ, 2017, 81).

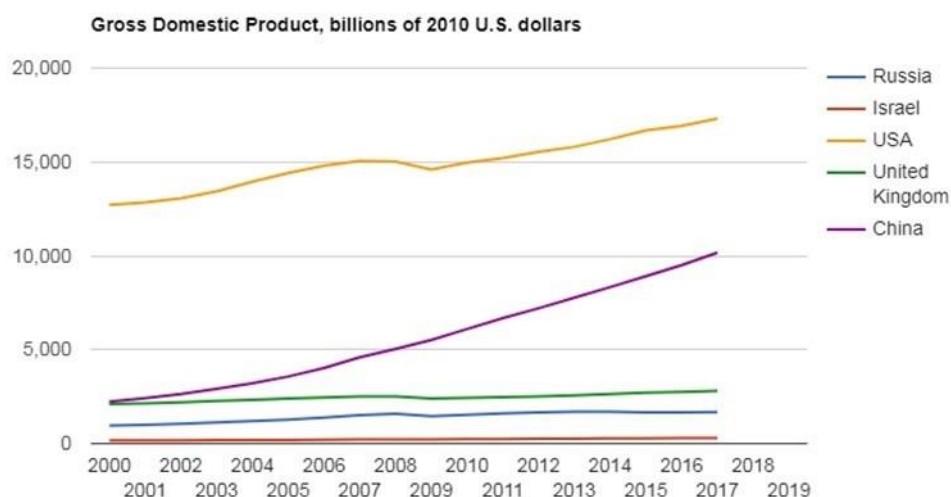
רוסיה ראתה כיצד השפעתן של ארצות-הברית ושל שלוחתה נאט"ו, הולכות ומתרחבות אף באזורים שהיו נתונים להשפעה מוחלטת של ברית-המועצות טרם התפרקותה (פולין, גאורגיה, הונגריה, צ'כיה ובהמשך אף חדירה לאוקראינה), השפעה שהביאה את ברית נאט"ו לשערי המדינה הרוסית.

הרוסים רואים בכך הפרה של ההסכם שהושג במסגרת איחוד גרמניה (גורוביץ, 2017, 127), כך גם נתפסים אירועים אחרים, כהפרה ברורה של מאזן ההרתעה שהיה קיים באירופה טרם נפילת החומות. האירוע הבולט ביותר בהקשר הזה הוא ההסכמה להציב טילים מערביים באוקראינה ובפולין, אותם תפסו הרוסים כאיום קיומי על ביטחונם (פיוטרקובסקי, 2008) וכהפרת סיכומים עם המערב.

המשבר הכלכלי המשמעותי שחוותה רוסיה, לא אפשר לה להשקיע בצבא הרוסי כפי שהושקע בעבר בצבא הסובייטי. הדבר גרם להתיישנות הציוד הרוסי ולהידרדרות המוכנות למלחמה, כל זה בא לידי ביטוי בצורה מוחשית במלחמה בגאורגיה ב-2008, למרות הניצחון הגדול שהושג בתוך ימים ספורים.

הלחימה הבהירה עד כמה רוסיה אינה מוכנה לעימות לא ביכולת השליטה והבקרה ולא ביכולת האווירית, עד כדי אמירה של הרמטכ"ל דאז מאקארוב "בלתי אפשרי לא לראות את הפער בין תאוריה למעשה" (Kofman, 2018). החולשה צבאית הובילה את רוסיה לעריכת רפורמות משמעותיות בצבא ולפיתוח תפיסות לחימה חדשות, שנראו היטב במשבר הבא בשנת 2014 (Snegovaya, 2018).

לצד התובנות במצב הגאופוליטי שנסקרו בקצרה לעיל, השתפר מאוד מצבה הכלכלי של רוסיה תחת שלטונו של פוטין לאחר שהיתה על סף קריסה תחת שלטונו של ילצין. שיפור כלכלי זה אפשר בפועל השקעה מחודשת במערכות הצבאיות ובהתאמה של מערכות אלו למצבה הנוכחי של רוסיה. אולם יש לזכור כי למרות השיפור הכלכלי המשמעותי במצבה של רוסיה, רוסיה אינה מהווה מעצמה כלכלית ועל כן מוגבלת היכולת שלה להתמודד עם המעצמות הכלכליות הגדולות בשוק הגלובלי, גם באמצעות רכיב ההשפעה הכלכלי.

Source: TheGlobalEconomy.com, World Bank

גרף מספר 1: השוואת התוצר בין מדינות נבחרות

בגרף מספר 1 מתוארת חולשתה הכלכלית המובהקת של רוסיה אל מול המעצמות הכלכליות הגדולות האחרות בעולם. הנקודה המעניינת היא כי גם מול כלכלה קטנה יחסית במונחי אוכלוסייה בדמות בריטניה, רוסיה נחותה. חולשתה המייצרת לה חוסר סימטריה משמעותי ביכולת לייצר מענים באמצעים צבאים (היכולת המוגבלת בהשקעה צבאית) דבר המייצר צורך משמעותי במענים אחרים.

נתוני הבנק העולמי המפורטים בטבלה מספר 1 מעידים על חולשתה הניכרת של רוסיה אל מול ארצות-הברית, תקציבה עומד על כעשרה אחוזים בלבד בשנים טובות אל מול ארצות-הברית לאורך שנים רבות.

זאת ועוד, בהשוואה לבריטניה, המהווה חלק מברית נאט"ו, הפער אינו גבוה המסקנה המתבקשת היא שאין בידי הרוסים יכולת להתמודד עם ארצות-הברית וכמובן מול נאט"ו ככוח מאוחד בכלים סימטריים.

	2000	2010	2014	2015	2016	2017
Russian Federation	9,228,204,143.7	58,720,227,608.8	84,696,504,653.5	66,418,708,184.0	69,245,309,461.0	66,334,987,911.0
United States	301,697,000,000.0	698,180,000,000.0	609,914,000,000.0	596,104,639,000.0	600,106,443,000.0	609,757,981,000.0
United Kingdom	35,254,814,799.1	58,082,848,794.5	59,182,858,554.3	53,862,185,493.3	48,118,943,518.1	47,193,096,612.0

Created from: World Development Indicators

Series : Military expenditure (current USD)

טבלה מספר 1: הוצאות ביטחוניות במיליוני דולרים

לסיכום, החשיבה הרוסית הבסיסית של אומה במצור לצד המצב הגאופוליטי והכלכלי של המדינה המעמיד אותה בנחיתות ברורה מול יריבותיה, מעמיד את מקבלי ההחלטות הרוסיים בפני ההכרח לפתח חשיבה על לחימה אחרת על־מנת שרוסיה תוכל להתמודד עם יריבותיה בהתאם לצרכים שאותם מציבה ההנהגה הרוסית בפני הצבא. בסעיף הבא תיסקר חשיבותה של לחימת המידע ב"דוקטרינת גרסימוב", המענה שפותח לצורך מתן מענה לאתגר הרוסי.

ג. דוקטרינת גרסימוב מענה למצבה של רוסיה

"חוקי המלחמה השתנו, תפקיד היכולות

שאינן צבאיות בהשגת מטרות פוליטיות

ואסטרטגיות גדל ובחלק מהמקרים אף על

ה על היכולת של האמצעים הצבאיים בהשג

ת מטרות אלר" (גרסימוב, 2013)

על־מנת להבין את חשיבות "לוחמת המידע" ובתוכה לוחמת ההשפעה, בראייה הכללית של ניהול המלחמה הרוסית, יש לעמוד על החשיבה הרוסית על אופן הלחימה בימים אלו, המושפעת מאוד מ"מהפכות הצבע" שאותם ניהל המערב. לפי תפיסתם של הרוסים תמיכת המערב במחאות הפנימיות כנגד השלטון שנערכו בגאורגיה, אוקראינה וקירגיסטן בין השנים 2003-2005 היתה ביטוי למעורבות לשם שינוי השלטון באמצעים לא אלימים תוך התערבות חוץ־מדינית של המערב באמצעות מניפולציה, אמצעים כלכליים, אמצעים פוליטיים, אמצעים הומניטריים ואמצעים נוספים (Cordesman, 2014).

בשנת 2013 התפרסם מאמר פרי עטו של הרמטכ"ל הרוסי גרסימוב, המכהן בתפקיד זה מאז שנת 2012. גרסימוב ידוע בעוצמתו ובסמכויותו הרבות. הוא אחראי על התכנון לטווח ארוך ועל פיקוח למימוש השינוי האסטרטגי (פונקציות הנתונות לכמה גורמים בארצות־הברית), לפיכך ניתן לגרסימוב התפקיד לחזות את שדה הקרב העתידי (Bartles, 2016).

במאמרו הניח הרמטכ"ל גרסימוב את התאוריה שהפכה למרכזית בהפעלת הכוח הרוסי והידועה בשמה "דוקטרינת גרסימוב".

דוקטרינה שתמומש בסכסוכים שבהם מעורבים הרוסים, בין השאר בהתערבות הרוסית בסוריה ובלחימה באוקראינה. טענתו המרכזית של גרסימוב היא שבעידן זה הגבולות בין מלחמה ושלום טושטשו. מלחמה כיום אינה מוכרזת וגם כשהמלחמה מתחילה היא אינה בתבנית המוכרת לנו מהעבר. כך, למשל, הפעלת כוחות גלויים במתכונת שבו בוצעה בעבר נשמרת למקרים מועטים בלבד ולשלב הסופי בסכסוך. מסקנתו של גרסימוב משינויים אלו היא שבעידן זה השתנו חוקי המלחמה, ולפיכך ליכולות שאינן צבאיות יש חשיבות רבה בהשגת המטרות הפוליטיות והאסטרטגיות.

גרסימוב שרטט במאמרו את השינוי שחל בשיטות הלחימה:

השימוש בכוח צבאי	השימוש בפוליטיקה, בדיפלומטיה, בכלכלה ובשיטות לא לחימתיות נוספות בשיתוף עם שימוש ביכולות צבאיות
------------------	--

מבנים ושיטות חדשות

שיטות מסורתיות לניהול לחימה

זימת פעולות צבאיות על-ידי קיבוץ יחידות מיוחדות בזמן שלום שימוש ביכולות מתמרנות מיוחדות הנמכת יכולות הייצור הצבאיות והאזרחיות הקריטיות בצורה מהירה שימוש במסה של נשק מדויק, כוחות מיוחדים, יכולות רובוטיות וכן נשק המבוסס על יכולות פיזיות חדשות כמו שימוש ביכולות אזרחיות צבאיות חדשות במבצעים הצבאיים אפקט סימולטני על יחידות הקו ופגיעה בכלל שטחי היריב לחימה משולבת במרחב הפיזי ובמרחב המידע שימוש בלחימה איסימטרית ובמבצעים שאינם ישירים פיקוד ושליטה על כוחות ועל נכסים בצורה מתכללת במרחב המידע	זימת פעולות צבאיות לאחר ביצוע פריסה אסטרטגית. השמדת חיילים וציוד לחימתי כתוצאה מהחזקת הקו ובמטרה לתפוס שטח אויב. לחימה פנים אל פנים בקבוצות לחימה גדולות המבוססות בעיקר על לוחמי חי"ר גרימת הרס לאויב בדגש על מרכזי כובד כלכליים פיקוד ושליטה על הכוחות הלומדים במבנה היררכי
--	--

גרף 2: תרגום מאנגלית ממאמרו של גרסימוב

בגרף מספר 2 מפורטים השינויים שחלו בשיטות הלחימה, השיטות הקונבנציונליות, שהיו נהוגות וכללו בעיקר הפעלת כוחות צבאיים בדרך כלל במסות במטרה להגיע להישגים שאותם קבע השלטון, מתחלפות בשיטות המשלבות יכולות מעולמות שונים הכוללות בין השאר שימוש בכוחות מיוחדים, הנמכת יכולת הייצור של המדינה היריבה, שימוש ביכולות מדויקות, פגיעה בחזית ובעורף, לחימה בשטחים פיזיים ובמרחב המידע, שימוש בלחימה אסימטרית ובמצעים שאינם ישירים.

גרסימוב רואה חשיבות רבה בשימוש ביכולות הלא צבאיות עד כדי שימוש ביחס אפקטיבי של 4:1. שיטות אלו כוללות שימוש בסנקציות כלכליות, הפרעה לקשרים דיפלומטיים, לחצים פוליטיים ודיפלומטיים.

חשוב להבין את האופן השונה שבו רואה המערב את השימוש בכלים אלו ככלים למניעת מלחמה ואילו הרוסים רואים בשימוש בכלים אלו, חלק מהלחימה עצמה (Bartles, 2016). השימוש בסל הכלים במלחמה משתנה בהתאם לשדה הקרב, כך לפי גרסימוב, ולכן יש לתכנן את השימוש במגוון הכלים על-פי הצורך.

במאמרו מתייחס גרסימוב ללוחמת המידע כפוטנציאל ללחימה אסימטרית שביכולתה להפחית את היכולת הצבאית של האויב. הרשתות החברתיות מאפשרות להשפיע על האוכלוסייה ועל מוסדות המדינה היריבה, ולפיכך רואה גרסימוב קריטיות בשיפור יכולות המדינה בהתקפה ובהגנה.

גרסימוב אף מתווה כמה שלבים עד עימות צבאי, שבהם ניתן לעשות שימוש בכלים הולכים וגוברים, בהם לוחמת המידע.

לגרף 3, המופיע במאמרו של גרסימוב, חשיבות רבה. בפועל מסביר גרסימוב את אופן השימוש בשיטות השונות שנסקרו בכל אחד ממצבי העימות עם מדינה יריבה. בחלק העליון של הגרף מצביע גרסימוב על שלבי התפתחות הסכסוך, מסכסוך סמוי דרך מתח, משבר ועד להתייצבות מחודשת, ומחבר, בחלקו התחתון של הגרף, לכל אחד משלבי הסכסוך את האמצעים שאותם ניתן להפעיל.

לפי גרסימוב שימוש ישיר בכוח צבאי במובנו הקלאסי יבוצע בפועל רק ממשבר ועד לייצוב מחדש עד לשלב זה יופעלו אמצעים אחרים במטרה להגיע להישג הנדרש, חלקם מהעולם הצבאי לדוגמה ביצוע מהלכים שידגישו את הממד ההרתעתי לדוגמה שימוש באיום.

בשלבם ההתחלתיים של התפתחות הסכסוך בולטים במיוחד בתפיסה הרוסית עיצוב האופוזיציה הפוליטית (אמצעי שיופעל בשני השלבים הראשונים של הסכסוך), לחצים

פוליטיים ודיפלומטיים (אמצעים שיופעלו החל מהשלב השני) ועימות במרחב המידע (שיופעל אך ורק בשלבים האחרונים), והפרעה בקשרים דיפלומטיים (יופעל בשלב השני והשלישי).

כל התיאורים לעיל מתאימים בהחלט ללחימת המידע באספקטים התודעתיים שלה שעליה נעמוד בהמשך.

בהקשרים אלו חשוב לציין כי פעולות תוקפניות (acts of aggression) המוגדרות בהחלטת עצרת האו"ם 3314 שנחתמה בשנת 1967, אינן כוללות מענה בפועל לתאוריות הלחימה החדשות כפי שהובאו בפרק זה.

ההגדרה בפועל לפעולות תוקפניות הנה לפעולות קינטיות: "תוקפנות היא השימוש בכוחות מזוינים על-ידי מדינה נגד עצמאותה, שלמותה הטריטוריאלית או עצמאותה הפוליטית של מדינה אחרת או בכל דרך שאינה עולה בקנה אחד עם מגילת האומות המאוחדות, כמפורט בהגדרה זו".²

חשיבותה של ההגדרה היא בעובדה שכל המבצע פעולה זו בעצם מבצע פעולה המאפשרת הגדרת מלחמה.

אפשרות המענה של היריב המרכזי של הרוסים, ברית נאט"ו, מוגבלת. מתוך עיון באמנת הברית עולה כי על פי סעיף מספר 5 שבו מפורטת מחויבות החברים בברית להגנה הדדית. החתומים מסכימים כי כל התקפה מזוינת נגד אחד מהם או יותר פירושה התקפה על כולם.³

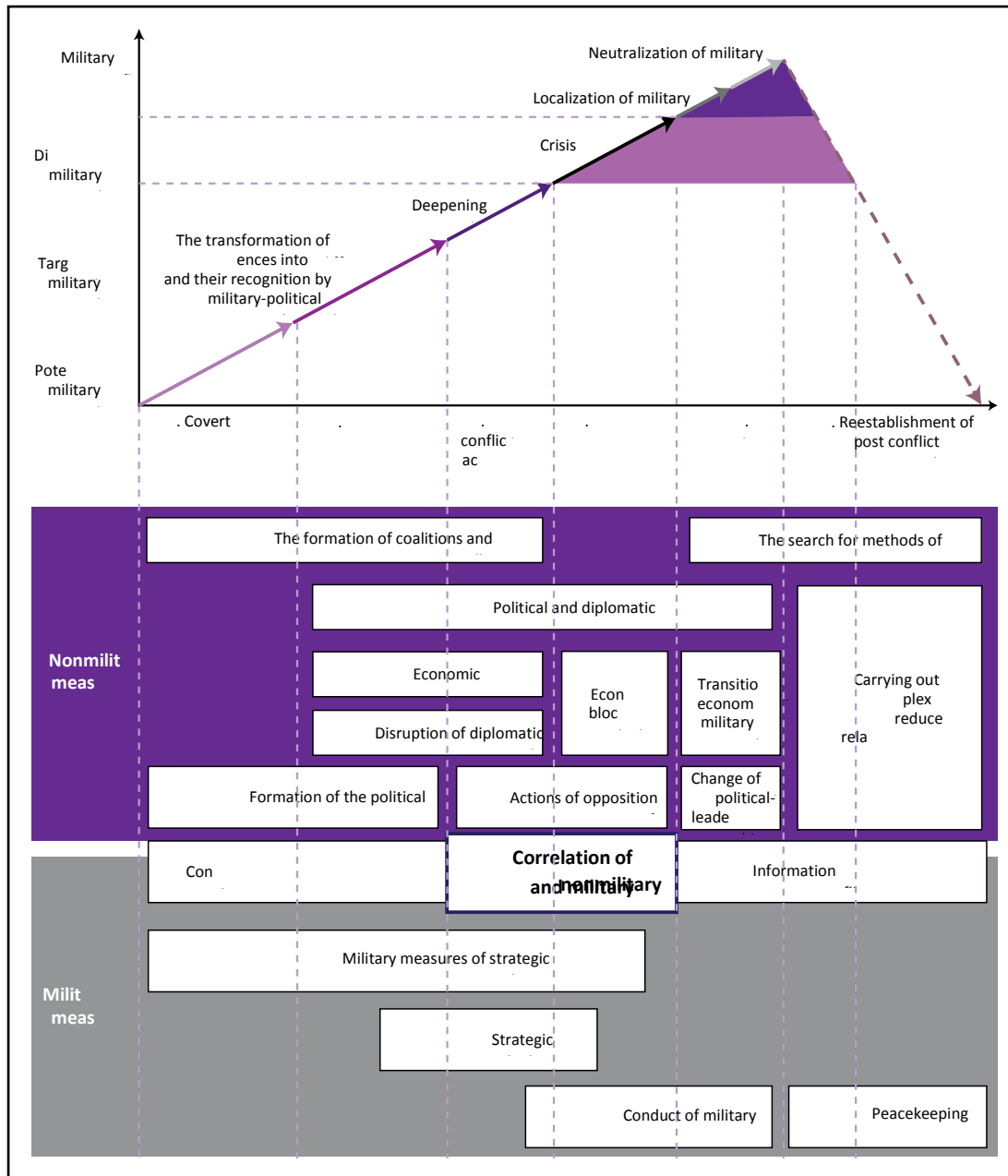
ברור כי שיטות הלחימה החדשות, שבהן גם רכיב ההשפעה ב"לחימת המידע", אינן עולות בקנה אחד עם הגדרה זו. בכירי נאט"ו מבינים את הבעייתיות הקיימת, ומנסים לייצר נוסחה מתי התקפה במרחב המידע תיחשב עילה להפעלת סעיף 5.

בשלב זה שוקדת נאט"ו על הקמת מפקדת סייבר שאמורה להתחיל לפעול בשנת 2023 (Emmott, 2018).

דוקטרינת גרסימוב אם כן, המפתחת חשיבה מחדש על אופי הלחימה בעידן זה, מעמידה את ההסכמות הבינלאומיות המגדירות מהן העילות ליציאה למלחמה בסימן שאלה שראוי לבחינה.

² ראו: <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>

³ ראו https://www.nato.int/cps/ie/natohq/official_texts_17120.htm

Charles Bartles, "Getting Gerasimov Right", Military Review Jan-Feb 2016 p. 35

ד. "לוחמת המידע" רכיב ההשפעה

בסעיף זה נבחן את המונח "לוחמת המידע" בתפיסה הרוסית, וכיצד משרתת תפיסה זו את הדוקטרינה שפותחה על ידי גרסימוב ואת מבצעי המידע כפי שנסקרה לעיל.

הרוסים רואים בלוחמת המידע, בדגש על עולם ההשפעה, נשק המסוגל לייצר להם הישגים אסטרטגיים. לכן הם רואים את התפיסה הזו משמעותית עד כדי השקעה

עצומה באמצעי תקשורת. בשנת 2014 לדוגמה השקיעו הרוסים כ- 1.1 מיליארד דולר בנושא (Helmus, 2017).

ההבנה היא כי העידן הנוכחי מאפשר למדינות, ובראשן מדינות שאינן דמוקרטיות, שימוש ביכולות המאפשרות להגיע למסה גדולה מאוד של אנשים תוך ניצול עקרונות הדמוקרטיה המאפשרים חופש ביטוי.

את המונח "לוחמת מידע" (Information Warfare) בטרמינולוגיה הרוסית יש להבין בשונה ממהותו המערבית המצמצמת. בחשיבה הרוסית כוללת לחימת המידע את מרחב הסייבר.

לפיכך הפעילות הרוסית במרחב המידע רחבה וכוללת מבצעי רשתות מחשבים, לוחמה אלקטרונית, מבצעים פסיכולוגיים, מבצעי השפעה, לחץ פסיכולוגי, והרס תשתית מחשבים של האויב (Giles, 2016).

הרוסים מתייחסים למידע בכללותו ולכן לא תצומצם התפיסה לרשתות מחשב אלא תכיל בתוכה גם אמצעי תקשורת, למשל.

לפיכך, בחשיבה הרוסית מלחמת מידע (informatsionnaia voina) היא מאבק בין שתי מדינות או יותר במרחב המידע במטרה לפגוע במערכות מידע, בתהליכים או במשאבים, בתשתיות קריטיות או אחרות, במטרה לערער מערכות פוליטיות, כלכליות וחברתיות, לערער את החברה ואת המדינה עלידי השפעה פסיכולוגית מסיבית על האוכלוסייה, וגם להפעיל לחץ על המדינה כדי לקבל החלטות שהן לטובת האינטרסים של מדינה היריב (Ulrik, 2015).

בניגוד לתפיסה המערבית, לחימת המידע יכולה להתקיים בעימות, אך גם בעת שלום תוך חלוקה ברורה מתי מופעל כל חלק שלה:

1. לחימת מידע פסיכולוגית, במטרה להשפיע על כוחות צבאיים ועל אוכלוסייה, תתנהל באופן תמידי אל מול מדינות בתחרות טבעית.
2. לחימת מידע טכנולוגית במטרה להשפיע על מערכות טכנולוגיות באמצעות איסוף, שידור, שיבוש והריסה יתנהלו בזמן לחימה ועימות מזוין (Giles, 2016).

לפיכך, בעתות שלום (בתפיסה המערבית) לגיטימי להפעיל את לחימת המידע לביצוע ריגול, בניית יכולות והתבססות במרחב המידע של היריב.

אולם פעילות אגרסיבית יותר בעולם המידע הכוללת השפעה, עשויה להעיד על האופן שבו רואה רוסיה את מצב היחסים עם אותה מדינה עד כדי הבנה כי רוסיה נמצאת במצב מלחמה.

הביטחון הרב של הרוסים ביעילות השימוש בלחימת המידע ברכיב ההשפעה מתבטא בתפיסתם לפיה: "המטרה הראשית בהפעלת לחימת מידע פסיכולוגית היא שינוי ממשל במדינה היריבה, באמצעות שימוש בהשפעה רחבה על ההנהגה הפוליטית והצבאית על־מנת לפגוע ביכולות לקבל החלטות ובשימוש בהשפעה על האוכלוסייה לתמיכה ביריב תוך ביצוע פעולות בניגוד לאינטרסים שלהם" (Giles, 2016).

בבסיס ההיגיון המערכתי של מבצעי המידע עומד ניסיון להתערב בתהליכי קבלת ההחלטות ולחולל מניפולציה תודעתית של אדם, של ארגון צבאי או אזרחי, של חברה או של מדינה (אדמסקי, 2015). בהתאמה לדוקטרינת גרסימוב נראה כי לוחמת התודעה כחלק מלוחמת המידע תופיע מיד בשלבים הראשונים של הסכסוך (גרף 2).

בהשוואה להגדרה ההיסטורית כפי שמופיעה בפרק 1א למונח *active measures*, ניתן לראות כי לא חל שינוי בתפיסה ובמהות של לחימת ההשפעה כפי שהתפתח בברית־המועצות לאורך השנים. יחד עם זאת לחימת ההשפעה בעידן המידע מקיפה טווח רחב יותר של פעולות ובהיקף מסיבי יותר לצד התרחבות של מרחב הפעולה לעבר הרשתות החברתיות ותקשורת ההמונים.

ניכרת התפתחות המתבטאת בעיקר ביכולת לייצר אפקט רחב וזול, ולכן ההגדרה ההיסטורית בהכרח מכילה את לוחמת המידע המודרנית, באספקטים של השפעה מדובר ביכולת נוספת לממשה.

השימוש ביכולת ההשפעה (עוצמה חדה) הוא הפתרון הרוסי להבנה כי הם אינם יכולים להתמודד עם עליונותן של ארצות־הברית ושל נאט"ו בשדה המערכה, ולפיכך פיתחו דרכים אחרות למימוש הצרכים האסטרטגיים, באמצעות כלים מאפשרי א־סימטריה (Giles, 2016).

ההבנה כי מדובר ביכולת משמעותית שיש לנצל, באה לידי ביטוי גם במסמך מדיניות החוץ הרוסי, ממנו עולה כי אחת מעשר נקודות המפתח, שבהן צריך לעסוק משרד החוץ היא: "לחזק את מעמדה של תקשורת ההמונים הרוסית ושיטות התקשורת בעולם הגלובלי של המידע במטרה להעביר את נקודת המבט הרוסית לקהל בין־לאומי רחב".

וכן בהתייחסות פוטין עצמו בשנת 2013 בביקור במשרדי RT במוסקבה "לשבור את המונופול האנגלו-סקסי בעולם המידע הגלובלי" (Rutenberg, 2017).

הכלים העומדים בידי הרוסים ביציאתם למערכה במטרה לייצר השפעה, כוללים סל של אמצעים, חלקם ותיקים יותר בדמות השימוש בערוצי טלוויזיה הנמצאים תחת השפעה או בבעלות הממשל הרוסי שהבולטים ביניהם הם RT המשדרת בתפוצה נרחבת ובשפות שונות ברחבי העולם ולה אולפנים בכמה מדינות, ביניהם בארצות הברית, באנגליה וגם בישראל וכן Sputnik News - שירות ידיעות בין-לאומי המציע בין השאר שידור רדיו למעל שלושים מדינות ברחבי העולם (לפירוט ראו נספח) (Helmus, 2018).

בשנת 2013 התייחסה מרגריטה סימוניאן, העורכת הראשית של RT לעוצמת הגיוס של כלי התקשורת ל"מלחמת המידע" הרוסית: "נשק המידע, נועד לשימוש ברגעים קריטיים ומלחמה זה תמיד רגע שכזה, אתה מבין? ולהגיד לשם מה אנו זקוקים לך זה כמו להגיד למה אנו צריכים את משרד ההגנה?".

התובנה מראיון זה היא כי RT צריכה לבנות קהל בזמן שלום על-מנת שבזמן לחימה יוכל השלטון הרוסי לעשות שימוש בנשק ההשפעה (Nimmo, 2018).

שוק התקשורת הרוסי נשלט בחלקו על-ידי המדינה ובחלקו על-ידי אוליגרכים. שעל פי הערכה נתונים לפחות להשפעה על-ידי הממשל והנשיא פוטין. בראיית הרוסים, המדיה משמשת כשופר למסריו ולמימוש שלוש מטרות עיקריות (Zakem, 2018).

1. גיוס ושימור תמיכה פוליטית פנימית במדיניות החוץ והביטחון של רוסיה.
2. הצגת פרספקטיבות ומדיניות רשמית בפני קהלים זרים.
3. השפעה על קהלים זרים באמצעות דיסאינפורמציה ותעמולה.

לצד האמצעים הוותיקים שתוארו לעיל, מנצלים הרוסים את האפשרויות הגלומות ברשתות החברתיות להפצת מידע בלתי מבוקר (שמועות, חצאי אמיתות, הכפשות) כאשר הרשתות הבולטות בתחום זה הן פייסבוק, אינסטגרם וטוויטר. הרשתות מאפשרות שימוש ב"טרולים", גולש המבצע פעולות שלהוב ברשת, כגון פרסום תגובות סרק, שימוש עקבי בסרקזם, פיצוץ דיונים ענייניים והשחתת תוכן. וב"בוטים", תוכנה המיועדת לאסוף מידע או לבצע פעולות בדרך של חיקוי משתמש.

שני כלים אלו מייצרים את הפלטפורמה בפועל, היתרון הגדול בשימוש בדרך זו היא השמירה על האנונימיות, המשרתת היטב את מטרותיהם של הרוסים. חשוב להדגיש

כי כל היכולות ינוצלו בצורה מתוזמנת היטב ומנוהלת על-מנת להשיג את המטרה האסטרטגית, שהוגדרה בתחילת המערכה.

הרוסים ינצלו אתרים, הנתונים בצורה כזו או אחרת להשפעתם או לשליטתם לטובת שאיבת מידע בו יוכלו להשתמש בעתיד. כך לדוגמה עשו הרוסים שימוש באתר "ויקיליקס" בו פורסמו האימיילים של הילרי קלינטון), כדי לפרסם "סקופים" המשרתים את מטרותיהם. הרוסים אינם בוחלים גם בשימוש ביכולות תקיפה במטרה להגיע למידע רגיש שישמש כתחמושת במערכה ויופץ באחת מהדרכים שתוארו לעיל.

היתרון המוחץ בשימוש במערכת מידע כשיטת לחימה, בניגוד לשיטות אחרות ובניגוד לעבר, הוא שמדובר בשימוש בכלי א-סימטרי המנצל את חוסר האיזון בין התוקף לנתקף וחוסר היכולת של המותקף לייצר מאזן הרתעה בפועל, בעיקר אם מדובר בצד של לוחמת השפעה בניתוח מרכיבי ההרתעה על שתי צורותיה:

1. **הרתעה באמצעות מניעה או שלילת הישג** על-מנת לייצר הרתעה מסוג זה יש לבצע "הגבהת חומות". עצם העיסוק בכך בפועל שולל את היסודות הדמוקרטיים בדגש על "חופש הביטוי". כלומר אם המדינה המותקפת תשתמש באסטרטגיה זו מדובר בניצחון לאסטרטגיה הרוסית, המעונוינת מלכתחילה בערעור יסודות הדמוקרטיה.

2. **הרתעה באמצעות ענישה** הרתעה באמצעות כלים מסוג זה מחייבת לכאורה בהוכחה של הצד הנתקף באחריות הצד התוקף דבר שבכלים שבהם נעשה שימוש במסגרת "לוחמת המידע" קשה להוכחה ולעיתים הדבר גם נתפס בגבול הלגיטימי.

לסיכום, רכיב ההשפעה בלחימת המידע הרוסית, הוא אחד המענים לאסימטריה בין רוסיה ליריבותיה, מדובר בכלי זול בעל אפקטיביות, וללא השלכה ישירה בשל היכולת להסתתר במרחב המידע. לפיכך, כלי זה נתפס ככלי מתחת לרף ההסלמה ולכן ניתן לעשות בו שימוש גם מול יריבים חזקים. בהעדר יכולת ממשית לענות לתקיפה לא קיימת בפועל הרתעה להפסקת השימוש בו.

ה. מדיניות

המדיניות הרוסית העכשווית מתמקדת במספר אינטרסים אותם ניתן לנתח באמצעות עיון במסמכים שפורסמו על-ידי הממשל הרוסי. החזון האסטרטגי של ממשלו של פוטין נשען במידה רבה על כתבין של אלכסנדר דוגין, הוגה דעות מרכזי, פוליטיקאי,

אשר יש הרואים בו כ"רספוטין" של פוטין (Knott, 2018), בספרו המשפיע מאוד בקרב חוגי הצבא וקובעי המדיניות, Foundations of Geopolitics (וברוסית: Osnovy geopolitiki: Geopoliticheskoe budushchee Rossii). דוגין משרטט את העולם כפי שהוא רואה אותו בעתיד כאשר הוא מדגיש את שלושת שיתופי הפעולה המרכזיים של רוסיה: ציר ברלין-מוסקבה, ציר טוקיו-מוסקבה וציר טהרן-מוסקבה, הדגש המרכזי שהוא מניח הוא פירוק נאט"ו והאיחוד האירופי וחלוקת המרחב האירופי-אסייתי (אירופה המזרחית) לשטחי השפעה בין רוסיה לגרמניה (Dunlop, 2014).

בהקשר האיראני רואה דוגין את הברית כמשמעותית מאוד ומטרתה העיקרית יציאה לים החם סמוך להודו דרך החופים האיראנים, כתוצאה מכך מוכן דוגין לחלוק את ההשפעה במרחב הדרומי עם איראן, ואולם השליטה הרוסית תכלול חלקים משמעותיים מהקווקז (שם, 2014). היריבות המסורתית מול ארצות-הברית באה גם היא לידי ביטוי בכתביו של דוגין: הוא קורא לשירותים המיוחדים הרוסיים ובעלי בריתם לעורר חוסר יציבות או בדלנות בתוך ארצות-הברית ולעשות שימוש בכוחות הפוליטיים של גזענים "אפרו-אמריקניים" לפעול ולעודד את הסכסוכים האתניים, החברתיים והגזעניים, כל זאת במטרה לערער תהליכים פוליטיים פנימיים בארצות-הברית (שם, 2014). כל האמור לעיל בא לידי ביטוי במסמך מדיניות החוץ הרוסית שפורסם ב-2016, הכולל שלוש נקודות מרכזיות הרלוונטיות לנושא המחקר (מקור משרד החוץ הרוסי):

1. רוסיה מעוניינת לבסס את מעמדה כמרכז השפעה בעולם של היום.
2. מבנה היחסים הבין-לאומיים נעשה מורכב יותר ויותר. הגלובליזציה הובילה להקמת מרכזים חדשים של כוח כלכלי ופוליטי. הכוח והפיתוח הגלובלי הופך למבוזר, והוא עובר לעבר אזור אסיה-פסיפיק ומחליש את הדומיננטיות הכלכלית והפוליטית העולמית של המעצמות המסורתיות במערב. המגוון התרבותי והתרבותי של העולם וקיומם של מודלים רבים של פיתוח ברורים מתמיד.
3. בעיות מערכתיות באזור היורו-אטלנטי שנצברו במהלך רבע המאה האחרונה המתבטאות בהרחבה הגאופוליטית של ארגון האמנה הצפון אטלנטי (נאט"ו) והאיחוד האירופי, יחד עם סירובם להתחיל בביצוע ההצהרות הפוליטיות הנוגעות בדבר יצירת מסגרת אירופית משותפת

לשיתוף פעולה ביטחוני ולמסגרות של שיתוף פעולה אחרות, גרמו למשבר חמור ביחסים בין רוסיה למערב. מדיניות הבלימה שאומצה על-ידי ארצות-הברית ובעלות בריתה נגד רוסיה הבאות לידי ביטוי בלחץ אותם מפעילות באמצעים מדיניים, כלכליים ובמידע פוגעים ביציבות האזורית והעולמית ופוגעים באינטרסים ארוכי הטווח של כל הצדדים ומנוגדים לצורך ההולך וגדל לשיתוף פעולה ולטיפול באתגרים בין-לאומיים.

על-פי דוקטרינת גרסימוב שנסקרה לעיל ניתן להבין את המשפט הזה כאחד ממצבי העימות בפועל. על-פי העולה מהכתוב לעיל, מפעילים הכוחות המערביים (נאט"ו והאיחוד האירופי) לחצים כלכליים ומדיניים וכן בעולם המידע מופעלים כלים שהוגדרו ככלים לעימות במסגרת הדוקטרינה (גרף 2). גם בהסתכלות על גרף 3, המתווה את השימוש בכלים אל מול מצבי העימות השונים, נעשה שימוש נרחב בכלים שונים המאפיינים עימות לפחות ברמה 2 (יצירת בריתות, לחצים פוליטיים, שימוש באמצעים כלכליים) המתואר כמתחים מתרחבים.

הרוסים לא המציאו את לוחמת ההשפעה או את השימוש בתעמולה, אולם שימוש ביכולות אלו התפתח משמעותית מהתקופה הסובייטית וכולל כעת רכיבים שלא היו בעבר. הרוסים מבינים היטב כי מדובר בנשק עתיר עוצמה בעיקר בשל הכלים החדשים הקיימים כיום, בדגש על הרשתות החברתיות ועל הנגישות האפשרית למידע רגיש ולפרסומו. ההשקעה הכספית בפלטפורמות שיאפשרו לעשות שימוש במידע הן בשימוש ברשתות מסורתיות (טלוויזיה) והן בשיטות החדשות בדגש על רשתות חברתיות, מעידה על החשיבות שאותה רואה רוסיה בנשק זה בלוחמה האסימטרית מול יריבותיה. סביר כי בנשק זה יעשה שימוש נרחב לאור העדר גביית מחיר משמעותי על-ידי הצד הנתקף ולאור החסינות היחסית הקיימת במרחב התודעה הפנים-רוסי בשל אופי המשטר הקיים. סביר גם כי ההופעה של כלים אלו תתרחש בהתאם.

פרק ב' - לוחמת ההשפעה - המקרה האמריקני

"Russians conducted 'information warfare' against the U.S during election to help Donald Trump win"⁴

(התובע המיוחד רוברט מיולר, פברואר 2018)

המקרה המוכר ביותר שבו הופעלה "לוחמת המידע" בציר ההשפעה הוא מערכת הבחירות האמריקנית של 2016, במקרה זה הפעילו הרוסים את כלי לוחמת המידע במתווה של ניצול הזדמנות.

בתאריך 8 בנובמבר 2016 התקיימו הבחירות לנשיאות ארצות-הברית בין הילרי קלינטון (דמוקרטים) לבין דונלד טראמפ (רפובליקאים) שנבחר בסופו של דבר.

זאת, בניגוד לתחזיות שניבאו כי קלינטון צפויה לנצח. כבר במהלך הבחירות נטען כי רוסיה התערבה באמצעות כלי השפעה שונים על-מנת לסייע בבחירתו של טראמפ.

טענות אלו זכו לגיבוי מסוכנויות הביון האמריקניות (Assessing Russian Activities and Intensions in Recent us elections, 2017).

על-פי ההערכה, ההתערבות בבחירות בארצות-הברית באה בהוראה ישירה מהנשיא הרוסי פוטין, במטרה לערער את אמון הציבור בשיטה הדמוקרטית האמריקנית, לפגוע ולהשמיץ את המתמודדת קלינטון ובכך לחבל בסיכוייה להיבחר.

על-פי הערכת מומחי המודיעין האמריקני חשבו בכירי השלטון הרוסי ובראשם פוטין, כי המועמד טראמפ יתאים יותר לממשל הרוסי בכך שניתן יהיה להגיע עמו לשיתופי פעולה חשובים לממשל הרוסי.

כמו למשל, בסוגיית הלחימה בטרור. על-פי הרוסים, ההערכה הייתה כי בחירה בקלינטון עלולה להוות איום על הממשל הרוסי, בהסתמך על ההיסטוריה של קלינטון

<https://www.cnbc.com/2018/02/16/russians-indicted-in-special-counsel-robert-muellers-probe.html>⁴

בעיניים הרוסיות. כך לדוגמה, האשים הנשיא פוטין את קלינטון בשלהוב מחאה נגד שלטונו בשנת 2011.

על־מנת להצליח במשימתם יצאו הרוסים למבצע השפעה רחב היקף שכלל שימוש בכלים הבאים:

1. פריצות במרחבי הסייבר במטרה להשיג מידע על אנשים הקשורים למערכת הבחירות בארצות־הברית.
2. שימוש בשלוחים על־מנת לפרסם את המידע המזיק זאת במטרה להרחיק את החשד מהתערבות בבחירות אלו.
3. שימוש ב"טרולים" ברשתות החברתיות במטרה לייצר שיח אוהד ברוח מבצע ההשפעה.

הבחירות התקיימו בנובמבר 2016, אולם לאחרונה התברר כי הרוסים החלו להיערך אליו כבר בשנת 2012 ולמעשה פעילות הרוסים לא הסתיימה גם לאחר הבחירות והופיעה שוב בהתאם לאינטרסים רוסיים שונים ובעוצמה גוברת, לפחות בשימוש ברשתות החברתיות.

כאמור, סימן לעתיד לבוא נמצא כבר בשנת 1997 בספרו של אלכסנדר דוגין, ואכן האסטרטגיה כפי שהוא התווה אותה באה לידי ביטוי כעשרים שנה מאוחר יותר, בהתערבות הרוסית בבחירות בשנת 2016, תוך שימוש בכלל יכולות ההשפעה הרוסיות.

א. השימוש ברשתות החברתיות

בשני דוחות מחקר מוזמנים, המתבססים על נתונים שנמסרו לוועדת הסנאט לענייני מודיעין (Senate Select Committee on Intelligence -SSCI) על־ידי חברות מדיה חברתיות ואשר נותחו על־ידי חוקרי אוניברסיטת אוקספורד וחוקרי New Knowledge, ניתן לשרטט את תוכנית הפעולה שאפשרה לרוסים להשפיע על הבחירות באמצעות הרשתות החברתיות (Howard, 2018; DiResta, 2018).

הדברים להלן מתבססים על דוחות אלו. בעיון בממצאיהם מדובר במהפכה של ממש ביכולת להגיע לציבור רחב בצורה מפולחת ובהתאמת מסרים תוך שימוש בתקציב

קטן יחסית, ובכך להשיג אפקט שטרם נראה מול מעצמה בעלת כוח צבאי חזק בהרבה משלך.

הגוף המרכזי שביצע את הפעילות ברחבי הרשתות החברתיות הוא ארגון ה-IRA
Internet Research Agency.

גוף זה החל את פעילותו בשנת 2013 בסנט פטרסבורג ברוסיה, את הארגון הקים יבגני פריגוז'ין, אוליגרך ידוע בעסקי המסעדות מסנט פטרסבורג הידוע בכינוי "השף של הקרמלין" וכמי ששלח שכירי חרב לסוריה ולאוקראינה (Haldevang, 2018).

הארגון מנוהל כחברת שיווק מתוחכמת, מעסיק ומכשיר כ-1,000 אנשים על-מנת לבצע מבצעי השפעה סביב השעון. הארגון החל את פעילותו אל מול האוכלוסייה הרוסית והאוקראינית עוד לפני תחילת פעילותו אל מול האמריקנים. תקציב הרשות המוערך לביצוע פעילות שיבוש בארצות-הברית נאמד ב-25 מיליון דולר ובשנת 2017, על-פי מסמכי הרשות עצמה, נאמד התקציב ב-12.2 מיליון דולר (DiResta, 2018).

על-מנת "לזהם" את השיח, באופן שיאפשר חדירה של המסרים הרצויים, ה-IRA אינו בוחר בצד אחד של המפה, כך פרופילים שונים יכולים לתמוך בקהלים שונים, ימין או שמאל, באמצעות פרופילים שונים במטרה לתפעל ולהקצין את הקהל שאליהם פנו.

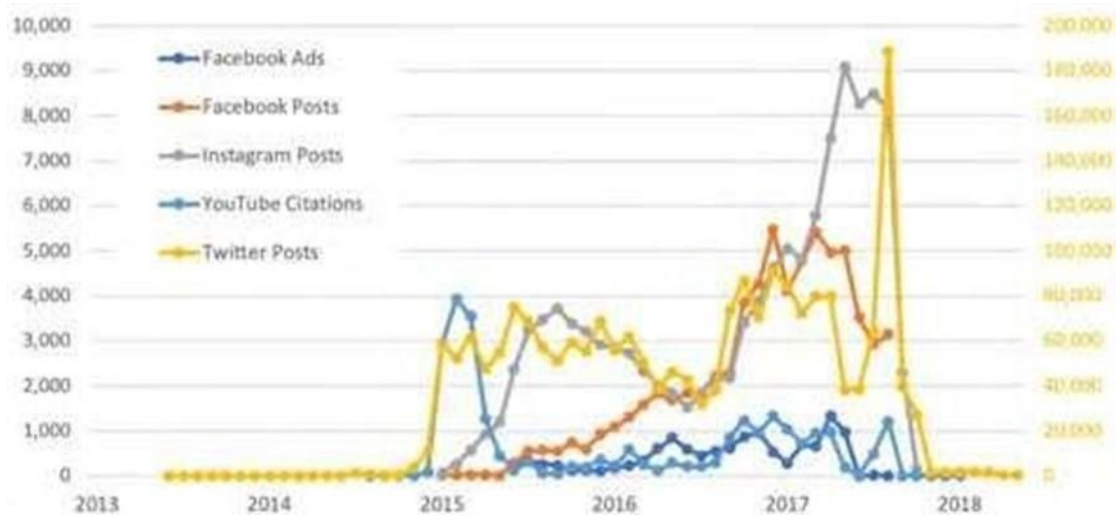
מעדויות עובדי IRA לשעבר שפורסמו, עולה כי עובדי החברה, אזרחים מן השורה, כותבים אלפי תגובות ברשתות החברתיות תוך שימוש בפרופילים מזויפים, מעדות של אחד העובדים עולה כי בחברה כמה מחלקות, דומות למשרד שיווק הכוללות: מחלקת חדשות, מחלקת וידיאו ומחלקה גרפית.

על-פי עדות העובדים, אחת משיטות הפעולה היא שימוש בצוות של שלושה, האחד מביע הסתייגות מהתוכן העולה בפורום ומבקר את השלטון ואילו השניים הנוספים נכנסים לוויכוח עימו ומוכיחים אותו על טעותו גם באמצעות גרפים ונתונים, הכול במטרה לשכנע באמינות הוויכוח (Synovitz, 2017).

הרוסים עשו שימוש ברשתות החברתיות בצורה משולבת בדומה לנעשה בעולם הפרסום על-מנת לבסס את אמינותם ולהגיע לקהלים רחבים יותר וכן לייצר תחליף במקרה שדרך פעילות אחת נחשפת ואף לעשות שימוש בפלטפורמה הנותרת לשלהוב מחאה נגד הטיפול בפלטפורמה שטופלה.

הסימנים הראשונים לניסיון ההשפעה של הרוסים באמצעות רשת ה"טוויטר" נראו כבר ב-2009, אז נעשה שימוש ברשת אל מול האוכלוסייה הרוסית עצמה. המיקוד

בארצות-הברית ובשימוש בשפה האנגלית החל ב־2013 (ברשת הטוויטר הראשונה שבה נעשה שימוש ולכן חשיבותה), וזינק משמעותית בסוף 2014 בעקבות הפעילות הרוסית באוקראינה ובהמשך, בתחילת 2015 סביב אירועי קרים וב־2016 בזיקה לבחירות בארצות-הברית ובפועל הסתיים ב־2017 לאחר סגירת הפרופילים. בגרף 4 מפורט השימוש ברשתות החברתיות על פני השנים החל מ־2013.

גרף 4: שימוש ברשתות חברתיות על פני שנים

הרוסים גייסו את כלל יכולות הרשת החברתית כדי לשפר את מידת ההשפעה; ברשת החברתית פייסבוק הם עשו שימוש במודעות, באירועים, בדפים ועוד.

ואולם היכולת המשמעותית שבה עשו שימוש היא היכולת המאפשרת חלוקה על-פי גורמי עניין והתנהגות, חלוקה זו אפשרה לרוסים לייצר קמפיינים ממוקדי אוכלוסיות.

בניתוח שבוצע באמצעות כלי מחקר התגלו קבוצות האינטרס ואליהן מיקדו הרוסים את מאמציהם. הרעיון המרכזי של הרוסים הוא להתאים את עצמם לקבוצה, שאליה הם מכוונים ולייצר את ההשפעה הנדרשת.

כך בתחילה הם מכוונים לנרטיבים מוסכמים של הקבוצה וכאשר מבוסס האמון פועלים בקבוצות הימין כדי לעודד בחירה בנשיא טראמפ ואילו בקבוצות השמאל לעודד החרמה של הבחירות.

על האפקטיביות של הפעילות הרוסית ניתן ללמוד מהתגובות לפעילות ולאופן שבו נחשף המידע שאותו פיזרו ברשתות החברתיות.

שנה	שיתוף	Likes	הוספת אימוג'י	תגובה
20	1,388,3	2,104,4	478	131,08
15	90	87		2
20	12,861,	15,077,	1,698,	1,322,
16	314	235	646	342
20	16,714,	21,644,	3,695,	2,001,
17	594	714	278	882
סה"כ	30,964,	38,826,	5,394,	3,455,
כ	298	436	402	306

טבלה 2: סך כול תגובת המשתמשים לפעילות הרוסית ברשת, עלפי אוקספורד

בטבלה מספר 2 מתוארת ההשפעה שאליה הגיעו באמצעות השימוש ברשת החברתית פייסבוק, חישוב ההשפעה נעשה באמצעות פעולת ההמשך שנעשתה על ידי משתמשים אחרים, לפיכך החשיפה עוד גבוהה בהרבה (סביר שרוב המשתמשים אינם יוצרים פעולת המשך), כך לדוגמה בשנת 2016, הוסיפו כ-2 מיליון איש תגובה לפעילות רוסית.

ריכוז המאמץ הרוסי בשימוש ביכולת הרשתות במהלך מבצע ההשפעה התרכז בתאריכים שראו כמשמעותיים. נקודות הכובד שסביבן בוצע ריכוז מאמץ היו: הראשונה העימות הדמוקרטי השלישי והעימות הרפובליקאי השישי שניהם בינואר 2016; השנייה העימותים בין המועמדים טראמפ וקלינטון בסתיו 2016; והשלישית יום הבחירות עצמו, בנובמבר 2016.

המאמץ בא לידי ביטוי בהעלאת תגובות, אך גם בהשקעה כספית גבוהה שמטרתה להגיע לקהל הרחב ביותר האפשרי.

מניתוח הממצאים עולה, כי הפוסט שזכה לתשומת הלב הגדולה ביותר בפייסבוק פורסם בינואר 2017 וכלל תאוריית קונספירציה נגד אובמה וחוסר הסכמתו לאכוף את איסור חוקי השריעה. פוסט זה זכה למעל 310,000 שיתופים.

אך רשת פייסבוק אינה הרשת המרכזית שבה עשה ה־IRA שימוש. מהניתוח שבוצע עולה כי דווקא רשת האינסטגרם היא הרשת המרכזית שבה נעשה השימוש, וכך גם הצלחת החשיפה של המסרים הרוסיים לקהל היעד כפי שבאה לידי בטבלה מספר 3, בכלל הפרמטרים בדגש על מספר הפוסטים שהועלו ועל היקף החשיפה הגדול.

	First Post	Last Post	Number of Posts	Followers
Facebook	1/10/2015	8/28/2017	61,483	3,334,202
Instagram	1/7/2015	10/26/2017	116,205	3,391,116*
	Facebook	Instagram	Total	
Likes	37,627,085	183,246,348	220,873,433	
Likes/Post	612	1,568		
Comments	3,339,752	4,017,731	7,447,483	
Comments/Post	54	34		
Reactions	5,188,182	N/A	5,188,182	
Shares	30,350,130	N/A	30,350,130	
Total Engagements	76,505,149	187,264,079	263,769,228	

טבלה 3: מתוך דוח Knowledge

הטבלה מפרטת את ההישג הרוסי בחשיפת המסרים לקהל האמריקני, מתוך נקודת הנחה כי כל פעולה שנעשית באחת משתי הרשתות החברתיות שנבחרו היא בפועל חשיפה, כמובן שיש לקחת בחשבון חשיפה גדולה בהרבה של אנשים שלא יצרו מגע אקטיבי כלשהו עם המסר.

מהעולה בטבלה ניכר בבירור כי ברשת האינסטגרם השיגו הרוסים חשיפה משמעותית בסדרי גודל למסריהם (יותר מפי שנים), כאשר כמובן עיקר המגע האקטיבי נעשה באמצעות השימוש בפונקציית ה"לייק" בכל אחת מהרשתות החברתיות.

כמו בפייסבוק גם באינסטגרם הותאמו התכנים לקהלים, שאליהם כווננו באופן ממוקד. בחלק גדול מהפעמים קיים חיבור בין חשבונות הפייסבוק לאינסטגרם על-מנת ליצור חיזוק לשימוש בשתי הפלטפורמות ולחזק את הקמפיין. שיטה ייחודית שבה עשו שימוש באינסטגרם, הייתה קידום מכירות למוצרים כאשר בתמורה לשיתוף מידע והפצה המפיץ מקבל הנחות בקניית המוצר עצמו.

34301 @black4black

<http://www.chloeandchad.com/>

"We are happy to present you our partner Chloe and Chad . These products are all made by hand; they are all natural and are made when ordered, so they are as fresh as possible. Using natural skin care is a great way to treat your skin right! Enjoy a good discount with our promo! Just DM us!

(on FB: "Enjoy a good discount with our promo code after you share 3 posts from Black4Black or BM.")

תמונה מתוך דוח Knowledge

בתמונה מספר 10 נראית דוגמה לשימוש בשיטה, בתמורה להפצת מסרים, במקרה זה הדרישה לשלושה שיתופים, יקבל המפיץ הנחה בקניית מוצרי טיפוח. דוגמה נוספת לשימוש של הרוסים ברשת האינסטגרם היא פרופיל פמיניסטי, מפרופיל זה הועלו מסרים חברתיים פמיניסטיים, בניגוד לחשבונות אחרים, חשבון זה ניצל העלאות של פרופילים אחרים והפיצם. בולטת במיוחד חברת חולצות שייתכן ואף הגיעה לשיתוף פעולה (מבלי לדעת מי עומד מאחורי המסר) עד כדי הוצאת מסרים פרטי-אמפ בחשבון הטוויטר שלה בעולם הפוליטי, בניגוד למצופה מחשבון פמיניסטי לתמוך בקלינטון, תמך החשבון באופן מובהק במתמודד סנדרס, תוך חתירה תחת נרטיבים פמיניסטיים ופגיעה בתמיכה בקלינטון.

השיטות הרוסיות אף כוללות ניסיון גיוס מתוכם של ניצול חולשה שתגרום לבושה או לנזק כלכלי. זו אמנם גישה מעולם הריגול אולם גם כאן פילוח ממוקד, מודעה מדויקת וניצול שיטות תקשורת מאפשרים לעשות יותר ובצורה זולה, במקרה זה הרצון היה לחדור ולהשפיע על גופי מחאה.

על-פי משרד המשפטים האמריקני שיטה זו הופעלה בהצלחה כמה פעמים, כן ידוע שמודעות מסוג זה זכו לחשיפה ברשתות החברתיות (share/like).

השיטה המעניינת והמקיפה ביותר שאף הוזכרה לעיל, לקוחה בפועל מעולם השיווק, השיטה מאפשרת מיתוג ממוקד לקבוצת תוכן וכוללת שימוש בכלל האמצעים של הרשתות החברתיות, כגון מודעות בתשלום, שיתופי מידע, פרטנרים וזאת עד כדי

יצירת "חזיון מדיה", על־מנת להשוות לעולם הפרסום: החדרת מוצר לפלח שוק ממוקד שונה מאוד בקמפיין שלה בין קבוצות גיל או חתך סוציאקונומי שונה.

דוגמה נוספת לשימוש בכלי: יכולת כל מועמד לבחירה לפנות לקבוצות אוכלוסייה שונות ובכל פעם לתת משהו משותף אחר. דוגמה בולטת לכך מהבחירות בישראל היא מפלגת "זהות", המרחיבה את קהל היעד שלה באמצעות התמיכה בלגליזציה של קנאביס. דוגמה בולטת למאמץ הרוסי היא מאמץ ה"black lives matters" מאמץ מורכב שכלל שימוש בכלל הרשתות החברתיות. במטרה להגיע לאוכלוסייה אפרו־אמריקנית ולגרום לה לא להצביע אלא לעסוק בנושאים אחרים:

- ☒ Google+: Blackmatters
- ☒ Google Ads: 31 ads for blackmattersus.com
- ☒ YouTube: 95 videos
- ☒ Facebook: fb.com/blackmatters as well as fb.com/blackmatters.mvmt ☒ Facebook Ads ☒ Facebook Stickers
- ☒ Instagram: @blackmattersus, 28,466 followers and 1,929,855 engagements ☒ Twitter: 5841 followers ☒ Soundcloud: SKWAD 55 podcast ☒ Tumblr: SKWAD55

תמונות מתוך דוח knowledge

הרעיון היה לייצר קהילה שלה צרכים ורצונות משותפים תוך שימוש בכלל אמצעי הרשתות החברתיות. בקהילה זו מועברים מסרי פרופגנדה לצד מסרים אמיתיים שאותם מפיצים החברים בקהילה.

בקהילה היו חברים כ-100,000 משתתפים בפייסבוק לצד כ-28,000 משתתפים באינסטגרם. המסרים כללו הצעות עבודה, קריאה למפגשים וכדומה.

מסרים ממוקדי ימין (מתוך דוח Knowledge)

לסיכום, הרוסים עשו שימוש נרחב בכלל יכולות הרשתות החברתיות, במטרה להגיע להישג שנקבע, עידוד יציאה לבחירה בטרמפ או הימנעות מהצבעה בכלל. השיטה שבה נקטו לקוחה מעולם הפרסום ומאפשרת יצירת קמפיין ממוקד אל מול אוכלוסייה מסוימת תוך שימוש בשפת הנתקף ובנרטיבים שלו. כך לדוגמה, בפנייה למצביעים שמרנים וימניים המסרים שעברו היו נגד מהגרים וצירו את טראמפ כאיש המייצג

את הדת, מסרים במטרה לעורר זעם על פייסנות ליברלית כלפי אחרים על חשבון אזרחים אמריקניים ולעודד בחירה בטראמפ. המסרים בעיקר עודדו פלגנות, דעות קדומות וכללו מסרים נגד מיעוטים בדגש על מוסלמים.

ב. ה"מדיה הישנה" - RT כנשק רב עוצמה

כלי התקשורת המנוהלים בידי המדינה ובראשם ספוטניק ו-RT, הצטרפו למערכה ושימשו פלטפורמה בידי הקרמלין להפצת מסריו. החל ממרץ 2016 החלו כלי תקשורת אלו להתבטא באופן פומבי בעד המועמד טראמפ תוך שימוש בכלל המדיות האפשריות ובשפות שונות. תוך העברת מסרים על סיקור לא אוהד של המועמד טראמפ על-ידי התקשורת המסורתית האמריקנית, שהואשמה בכפיפות למוסד פוליטי מושחת. דימיטרי קיסילב, מבכירי העיתונאים הרוסים ניצל את תוכניתו השבועית כדי לעודד תמיכה בטראמפ, שאותו כינה "חיצוני לשיטה" ו"קורבן לפוליטיקה מושחתת" שתמנע ממנו להיבחר בשל רצונו לעבוד עם מוסקבה. לצד הסיקור החיובי לטראמפ, המועמדת קלינטון זכתה לסיקור שלילי באופן עקבי תוך התמקדות בדליפת המיילים שלה, בהיותה מושחתת, במצבה הרפואי, בקשריה כביכול עם מוסלמים קיצוניים ואף מסרים שהובעו על-ידי פקידים רוסיים כי בחירה בקלינטון עלולה להביא למלחמה עם רוסיה.

השימוש בטלוויזיה ו-RT אל מול הקהל האמריקני אינו שיטה חדשה ובפועל היא משמשת כפלטפורמה של הקרמלין מזה זמן רב. כדוגמה, ניתן להביא את הסיקור לתנועת Occupy Wall Street כסיקור אוהד שבו אף קראה רשת RT להחליף את השלטון המושחת שלא ניתן להחליף באמצעים דמוקרטיים אלא באמצעות מהפכה.

כדי להגיע ליום פקודה זה בצורה אופטימלית, ביצעה RT עבודות עומק במטרה להגיע לחשיפה רחבה, חלקה גם ברשתות החברתיות, כך לדוגמה, מובילה RT בחשיפה לתכניה באמצעות YouTube, בפער ניכר על מתחרותיה ופועלת בצורה מסיבית גם ברשת פייסבוק.

לנוכח השימוש המיוחס ל-RT הוחלט בארצות-הברית לעשות שימוש בחוק ישן משנת 1938 שנועד להילחם בפרופגנדה נאצית, ולהגדיר את RT אמריקה כסוכן זר, החוק מחייב את הגוף לחשוף את קשריו עם הממשלה הזרה ואת המימון שאותו הוא מקבל, במטרה לסייע לגורמי אכיפת החוק להבין את כוונתו של אותו גוף או אדם (Layne, 2018).

ג. שיטות נוספת למימוש לוחמת המידע

בכדי להגיע למידע רגיש ניתחו הרוסים את המפה הפוליטית תוך איסוף מידע רחב על קבוצות לובי, על קבוצות חשיבה ועל אנשי מפתח בשתי המפלגות ובתוך כך ביצעו פריצות מחשבים. כך, לדוגמה, הצליחו הרוסים להשיג נגישות לרשת הוועידה הדמוקרטית כבר ביולי 2015 ושמרו על נגישות זו עד יוני 2016. במרץ 2016 החל כנראה ה-GRU לבצע מבצעי סייבר ממוקדים, שהביאו לנגישות לאימיילים של בכירים במפלגה הדמוקרטית ושל פוליטיקאים דמוקרטיים, וכתוצאה מכך הושגה נגישות למידע רב. מידע זה הפיצו הרוסים באמצעות אתרים, כגון ויקיליקס, DCLeaks.com ו-Gusccifer 2.0 (ICA, 2017).

בולט השימוש שנעשה בחדירה למיילים בהשגת מידע רגיש טרם כינוס הוועידה הדמוקרטית ביולי 2016, מיילים שלכאורה הושגה אליהם נגישות על-ידי Gusccifer 2.0, אך הם מיוחסים כיום בצורה חד-משמעית למודיעין הרוסי (Mazzeti, 2018). מיילים אלה פורסמו באתרים DCLeaks.com וויקיליקס והם הצביעו על כך שבכירים במפלגה הדמוקרטית פעלו לחבל במסע הבחירות של המועמד סנדרס. פרסום זה גרם להתפטרותה של יו"ר המפלגה ופגע בתדמיתה של המפלגה הדמוקרטית (Martin, 2016).

בהמשך מסע הבחירות שימש אתר ויקיליקס בין השאר לפרסום מיילים של המועמדת קלינטון, תוך חשיפת העובדה שהמועמדת לא ביצעה שימוש הולם במייל הפרטי שלה בעת מילוי תפקידה. בכתב האישום נגד סוכני GRU מיוחסים להם גם ניסיונות פריצה אל חשבונות המייל של קלינטון עצמה וכן לחשבונות של צוותה במטרה לחבל במאמצי בחירתה (Schmidt, 2018).

סיכום

המאמץ הרוסי להשפיע על הבחירות בשנת 2016 הוא המאמץ הנועז ביותר, שמהווה הסלמה משמעותית ביחס למאמצים הרוסיים מול בחירות עבר גם בתקופת ברית המועצות, אז הפעילה רוסיה סוכני השפעה, קציני מודיעין, זייפה והשתמשה בתקשורת על-מנת לפגוע במועמדים (ISA, 2017). בפעילות הרוסית נעשה שימוש ביכולות המשויכות ללוחמת המידע, לאחר שנעשו לאורך השנים מהלכים של צבירת כוח על-מנת לאפשר יכולת זו, ותוך ניסיון להסתיר במידת האפשר חלק מהפעולות, בעיקר אלו שדרשו פריצה.

בולטת במיוחד קפיצת הדרך שביצעו הרוסים בניצול הרשתות החברתיות במטרה להגיע להשפעה רחבה תוך התאמת מסרים לקבוצה הנתקפת. הפעילות תואמת לחלוטין את "דוקטרינת גרסימוב" אך לא רק, ומעידה בפועל על עימות בשלב שבו לא מפעילים כוחות צבאיים בין רוסיה לארצות-הברית, עימות שבו יעשה שימוש בכל הכלים שאינם צבאיים, בהם לחימת המידע על-מנת למטב את המצב הגאופוליטי של רוסיה.

לא ניתן לסכם חלק זה ללא התייחסות ליחסים שבין חברות נאט"ו לבין הנשיא הנבחר, כפי שכבר עלה לעיל, אחד האינטרסים המרכזיים של הרוסים הוא לפרק את ברית נאט"ו. די לסכם את המתיחות בכמה ציוצים של הנשיא על-מנת להבין כי ההישג המשמעותי של ההתערבות בבחירות מבחינת היעד הרוסי יכול להיות עוד לפנינו.

מתוך חשבון הטוויטר של נשיא ארצות-הברית דונלד טראמפ

בציוצים מביע טראמפ את דעתו על ברית נאט"ו ועל ייעודה ומביע את מורת רוחו כלפי השותפות בהתנהלותם התקציבית בתוך נאט"ו ומול הרוסים. מניתוח המקרה האמריקני עולות התשובות הבאות באשר לשאלות שבהן פתחנו: מתי יבחרו הרוסים לעשות שימוש בלוחמת המידע במטרה לייצר אפקטים של השפעה?

במקרה זה, נבחרה נקודת היציאה למערכה בנקודה רגישה למדינה הנתקפת, הבחירות עצמן, ביציאה למערכה על-פי ההערכה נקבע ההישג הנדרש על-ידי המנהיגות עצמה (עד פוטין) ולפיכך ניתן לראות בה מערכה אסטרטגית, המשרתת אינטרס רוסי מובהק. מהם הסימנים המעידים על בואה של התקפה רוסית?

במקרה דנן קיימים כמה מרכיבים: הראשון בחשיבותו הזדמנות, הבחירות בארצות-הברית היוו הזדמנות להפעלת מלחמת השפעה, מלחמה שאם תצליח תניב דיבידנד משמעותי.

השני בחשיבותו הבנת הצד האחר, חשיבות העיתוי בעיני הצד הרוסי במקרה זה, ההנהגה סברה כי זכייה של המועמד טראמפ תיטיב בהרבה את מצבה של רוסיה (יש מה להרוויח) וכן השנאה למועמדת מנגד, קלינטון.

זיהוי היערכות מערכת ההשפעה בעולם הישן (טלוויזיה ואמצעי תקשורת אחרים) משאירה עקבות ברורים הן של היערכות (צבירת כוח) והן של העברת מסרים התואמת למבצע מסרים שאותם ניתן לזהות גם בעולם החדש באמצעות ניטור של הרשתות החברתיות של רשתות התקשורת הרוסיות והמסרים העוברים בהם (הטיה לטובת מועמד אחד).

השלישי תיעוד והצהרת כוונות הרוסים נוטים לתעד כוונות ולהיערך בהתאם להצהרותיהם.

בניתוח בראייה רוסית של ארצות־הברית על־פי מצבי הסכסוך ב"דוקטרינת גרסימוב" (גרף 3) ניתן להעריך כי מדובר בשלב השני, שלב המתח הגובר, לכן לחימת המידע תופיע בעיקר סביב רכיב ההשפעה אולם באינטנסיביות גבוהה.

מה יגרום, אם בכלל, להפסקת תהליך התקיפה?

מתוך קבלת הנחת היסוד כי ארצות־הברית היא האויב המרכזי של רוסיה ומתוך הבנת המדיניות, יש להניח כי הפעילות הרוסית בעולם ההשפעה כנגד ארצות־הברית לא תחדל. הרוסים יבחרו עיתויים והזדמנויות על־מנת לעורר את השסעים הקיימים גם כך בחברה האמריקנית להעצים אותם וכל זאת במטרה לכרסם בשיטה הדמוקרטית במעצמה היחידה בעולם, זאת כל עוד לא יגבה מחיר משמעותי לפעילות שאותה היא מבצעת.

פרק ג' - לוחמת ההשפעה המקרה הבריטי

"Deploying its state-run media organizations to plant fake stories and photo-shopped images in an attempt to sow discord in the West and undermine our institutions [...] So I have a very simple message for Russia. We know what you are doing and you will not succeed"

(תרזה מיי נובמבר 2017)

המקרה הבריטי יבחן את השימוש ברכיב ההשפעה בלוחמת המידע הרוסית סמוך למשאל העם בנושא היציאה מהאיחוד האירופי ("ברקזיט").

א. רקע

ב-23 ביוני 2016 התייצבו אזרחי הממלכה המאוחדת למשאל עם שאינו מחייב חוקית בשאלה אם להתנתק מהאיחוד האירופי. שאלה זו ליוותה את הבחירות לפרלמנט הבריטי בשנת 2015 כאשר דיוויד קמרון, ראש המפלגה השמרנית, הבטיח לקיים משאל עם בנושא זה. המצדדים בהתנתקות הביאו בעיקר צידוקים מתחום הביטחון וההגירה ואילו המצדדים בהישארות בארגון הציגו טיעונים כלכליים ושיקולי השפעה באירופה. במשאל היו זכאים להשתתף כל אזרחי הממלכה המאוחדת. התוצאות שפורסמו בסופו של דבר הצביעו על יתרון קטן (51.9%) למצדדים בעזיבה. תוצאות אלו, שנתמכו בעיקר בקרב תומכים מוויילס ומאנגליה (שם היה רוב ליציאה) לעומת רוב להישארות באזורים סקוטלנד וצפון אירלנד גררו קריאות לבחינה מחדש של הישארות בממלכה המאוחדת. משאל עם זה זכה לכינוי "Brexit". באותה עת מבצע ההשפעה בארצות-הברית, כפי שתואר בפרק הקודם היה בשיאו, אך גם משאל זה היווה הזדמנות מצוינת למשטר הרוסי לפעול, במטרה לתקוע טריז בין

חברות מרכזיות באיחוד האירופי תוך ניתוק מדינה משמעותית סמלית ואולי גם להשפיע על מעמדה בתוך נאט"ו. נוסף על כך, יצירת טריז בין המדינות המרכיבות את בריטניה עד כדי ניתוק אפשרי מהממלכה המאוחדת, דבר שעשוי היה מבחינתם להקטין את השפעתה ואת יכולותיה בזירה הגאופוליטית והצבאית של אנגליה. אלכסנדר דוגין כינה את בריטניה בכתביו: "בסיס צף של ארצות-הברית" והוסיף כי את הבסיס הזה "יש לנתק ולנדות מאירופה" (Dunlop, 2014). החלשת האיחוד והשפעתו אף תואמת למדיניות החוץ הרוסית המוצהרת כפי שעלה בראשית המאמר. מכאן עולה כי לרוסים היה אינטרס ברור לפעול ולייצר השפעה לצד התומכים בהתנתקות, מתוך מימוש האינטרסים שלה להחלשת האיחוד ולהוצאת בריטניה ממשוואת אירופה.

ב. רשתות חברתיות

החשד למעורבות רוסית בהשפעה על משאל העם בנושא יציאת בריטניה מהאיחוד עדיין נמצא בבחינה. בנושא זה נכתבו כמה דוחות, הבולט בהיקפו הוא זה של חברת 89up, חברת תקשורת בעלת התמחות במדיה החברתית. דוח זה מתבסס על נתונים שאספה החברה ולא שנמסרו לידיה על-ידי חברות המדיה.

זאת בניגוד לדוחות האמריקניים שנותחו בפרק הקודם. אי לכך ניתן להניח כי ממצאי החברה חלקיים. הדוח נתמך בממצאים מאוניברסיטאות שונות, ואולם טרם נמצא אקדח מעשן חד משמעי המעיד על השפעה משמעותית של רוסיה על תוצאות המשאל (אלא אם בידי בריטניה דוחות מסווגים שאינם חשופים, שיתכן שעליהם רמזה תרזה מיי בציטוט הפותח פרק זה).

באשר לציר הרשמי (שאינו מודיעיני), ועדה של בית הנבחרים הבריטי העוסקת בתרבות, דיגיטל, תקשורת וספורט, פנתה באוקטובר 2017 לרשתות החברתיות במטרה לקבל מידע על מודעות ודפים רוסיים, הקשורים לרוסיה בזמן הברקזיט והבחירות הכלליות בשנת 2017. להלן המענה שקיבלו:

טוויטר: על-פי ממצאי החברה, רק חשבון אחד המיוחס לרוסיה (@RT.com) הוציא סכום של כ-1,000 דולר על שש מודעות הקשורות לברקזיט בזמן הרלוונטי, לא הובאו כל נתונים על מודעות לא ממומנות.

פייסבוק: על-פי ממצאי החברה בתקופה המיוחסת, מתוך 470 פרופילי הפייסבוק המזוהים עם ה-IRA, נמצאו 3 פרסומות בלבד שהופיעו ב-200 עדכוני חדשות,

פייסבוק לא מסרה מידע על תכנים לא ממומנים וכן ניכר שלא נעשה מאמץ לאתר פרופילים ייעודים לאזור הבריטי, ניכר כי מדובר בפרופילים שזוהו במבצע ההשפעה האמריקני.

גוגל: המענה שהתקבל מגוגל מתייחס לתקופה הבחירות ב-2017, על-פי ממצאי החברה לא זוהתה פעילות כלשהי.

ועדת הבחירות הבריטית, שחוקרת קמפיינים דיגיטליים, מידע בידי המפלגות, מסעות פרסום, חברות מדיה חברתית ושימוש במדיה החברתית לטובת פעילות המפלגות, השיבה כי אין בסמכותה לחקור פעילות המתבצעת על-ידי פרטים או חברות מחוץ לממלכה המאוחדת ובכך בפועל היא מנועה מלבחון אירוע זה (Garraway, 2017).

דוח זה, שצוטט לעיל, מעיד על הוכחה למעורבות קטנה מאוד של הרוסים לצד שאלות רבות שלא קיבלו מענה, ובעיקר מצביע על חוסר שיתוף פעולה של הרשתות החברתיות במתן מענה מלא לפניית המחוקקים הבריטים.

עד כדי אמירה מפורשת של יו"ר הוועדה, דמיאן קולינס, המצוטטת בדו"ח כי "הצהרת פייסבוק בפני הוועדה לא עונה לשאלה שהופנתה למארק צוקרברג. נראה שלא נעשתה כל עבודה על-ידי פייסבוק לבחון האם קיימת פעילות רוסית סמוך למשאל העם, חוץ ממודעות משולמות מפרופילים שכבר אותרו במסגרת חקירת הסנאט האמריקני" (שם, 2017).

מחקירת האמריקנים עלה נראה כי הרשת המשמעותית ביותר היא אינסטגרם מהמסקנות האחרונות בבריטניה, ניכר שלפחות על-פי הדוח, רשת זו לא נחקרה כלל.

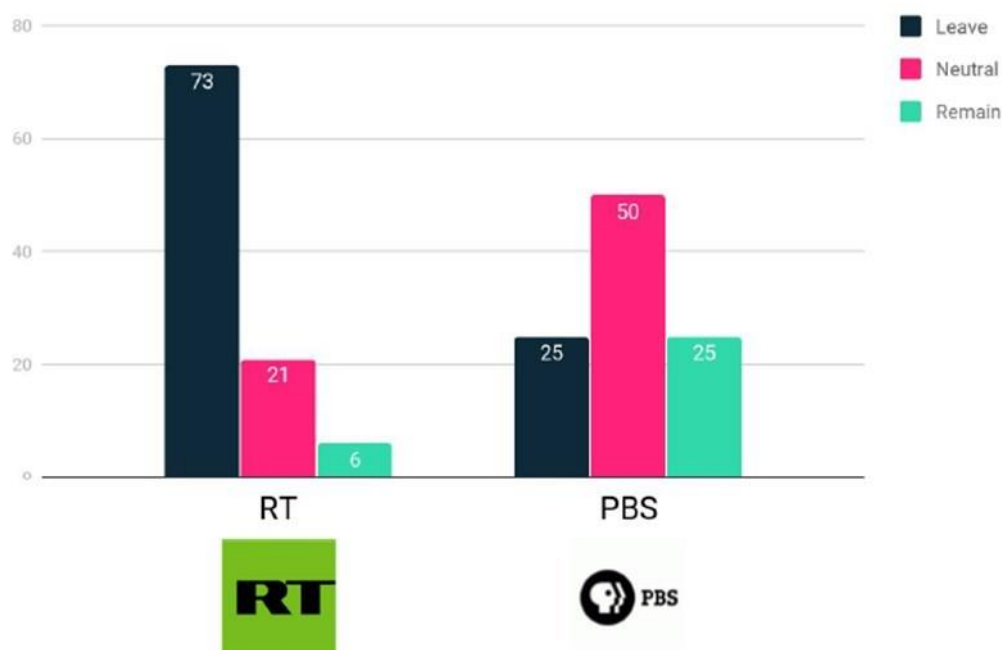
לאור שיתוף הפעולה החלקי של הרשתות החברתיות נתבסס גם אנחנו בעיקר על דוח חברת 89up, שגם הוא חלקי, אך מעיד על הפוטנציאל הגבוה לחקירה כמו במקרה האמריקני. כפי שכבר נאמר, ייתכן ודבריה של מי, כפי שצוטטו בתחילת הדברים, מרמזים על-ידיעה גבוהה יותר בדוחות מודיעיניים שאינם חשופים לציבור.

במקרה הבריטי, לפחות כפי שנותח, עולים ממצאים המעידים על שימוש ברשתות החברתיות על-ידי חברות התקשורת הרוסיות RT וספוטניק. קיימות פלטפורמות של שני אמצעי תקשורת אלו הנשלטים בידי הקרמלין בבריטניה. RT עלתה לאוויר בבריטניה בשנת 2014 והיא משדרת שידורים יום-יומיים לקהל הבריטי בשפתו מבריטניה.

בפתיחת הערוץ אמרה מרגריטה סמיונה, העורכת הראשית, כי "עתה עם ערוץ בריטי ייעודי, נוכל לשרת את הצרכים של הקהל הבריטי ולקדם שיח וחשיבה חדשה על נושאים בריטיים". במקביל, כמובן, הושקו רשתות חברתיות ייעודיות (טוויטר, פייסבוק ועוד). רשת ספוטיניק עלתה לאוויר בבריטניה בשנת 2015.

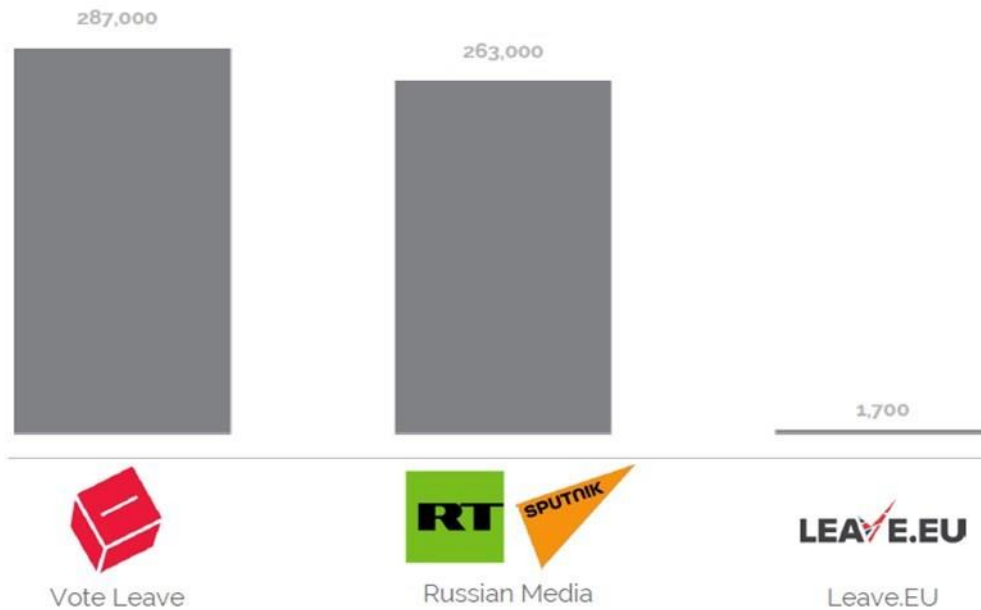
הדוח מצא 261 כתבות העוסקות במשאל העם הבריטי או כתבות נגד האיחוד האירופי בין ינואר 2016 לתאריך המשאל. הערך הכספי, שהושקע בקמפיין זה, מוערך בכ-1.5 מיליון פאונד.

ערך זה יכול לעלות בהרבה אם לוקחים בחשבון גם כתבות בעלות כותרות ניטרליות יותר הנושאות מסרים בתוכן (עד ל-4 מיליון פאונד) וכמובן מדובר בהשקעה בהוצאות על רשתות חברתיות בלבד. מהניתוח שנערך עולה הטיה ברורה לכתבות הדוגלות בעזיבה, לעומת כתבות ניטרליות ובוודאי לעומת כתבות התומכות בהישארות באיחוד. הדבר בולט במיוחד בהשוואה לרשתות אחרות (גרף 5)

גרף 5 : מתוך: דוח 89up השוואה בין רשתות

עיסוקן של הרשתות הרוסיות בנושא, חריג מאוד ביחס לרשתות אחרות ומעיד על עוצמת המאמץ הרוסי. המאמץ גדול עד כדי כך שבניתוח הנתונים של עיסוק הרשתות אל מול האתרים הרשמיים של ניתוק מהאיחוד הפער מצומצם והמספרים כמעט דומים (גרף 6)

גרף 6 מקור: דוח 89up

הכוח של פייסבוק והאפשרות להרחיב את תפוצת המסרים, שהושתלו על-ידי רשת RT, גדול. בהתחקות אחר מסר אחד, שהועבר לוועדת התרבות, הספורט והמדיה, ששיתפה הרשת 268 פעם, עולה שהמסר נשתל על-ידי קבוצות פייסבוק נוספות ובכך הגיע לחשיפה רחבה של בין 11,800 ל-39,310 אנשים (כוחה של הרשת החברתית). יש להוסיף לכך את השיתוף שנעשה על-ידי אנשים פרטיים והשיתוף שבוצע בטוויטר (323), שמוביל לחשיפה פוטנציאלית אפשרית עצומה של כ-147,000 איש בפייסבוק וכ-848,000 איש בטוויטר. בשורה התחתונה, לקמפיין שניהלו RT וספוטניק ברשתות החברתיות היה פוטנציאל השפעה רב יותר מאשר לאתרים שקידמו את היציאה מהאיחוד כפי שימובאים בנתונים הבאים:

	Facebook Engagements + Twitter / Instagram / LinkedIn / Pinterest shares	Facebook Engagements	Estimated potential Facebook Impressions	Potential Twitter Impressions
Vote Leave	319,901	287,491	16,436,000	33,000,000
RT	215,337	191,139	7,349,568	120,000,000
Sputnik News	47,813	40,465	1,390,333	14,000,000
Leave.eu	1,970	1,729	489,190	11,000,000

טבלה 4 נתונים מדוח 89up

בטבלה לעיל מופיעים הנתונים המצביעים על חשיפה אפשרית של מסרים שהועברו על-ידי RT ורשת ספוטיניק אל מול האתרים המרכזים שדגלו בעזיבה.

על-פי התחשיב שבוצע, עולה כי לרשת RT לבדה יש פוטנציאל חשיפה של כמאה ועשרים מיליון עוקבים לעומת המסר של שני האתרים האחרים הכולל כארבעים וארבע מיליון בלבד.

כאמור, ניכר כי דוח החברה הוא חלקי, מניתוח הממצאים שעלו בהתערבות בארצות הברית נראה כי מדובר בקצה הקרחון הנגלה לעין של ההתערבות הרוסית.

הדוח עוסק ברשתות החברתיות, המזוהות באופן ישיר עם הממשל ולכן יחסית קלות לזיהוי. הדוח משמיט רשת חברתית משמעותית לפחות בזירה האמריקנית ואינו בוחן פילוחים ופנייה לקהלי יעד כפי שבוצע בניתוח האמריקני.

בהעדר העברת נתונים על-ידי חברות המדיה החברתיות ניכר כי מדובר בהתחלת החקירה בלבד. אולם הדבר מעיד על הפוטנציאל הגלום בהמשכה. לא במפתיע, גם כיום עוסקת RT בסיקור של תלאות היציאה של בריטניה מגוש האירו. ניתוח והמשך בחינת המגמות כפי הנראה יצביעו על תמיכה של הרשת ביציאה מגוש האירו.

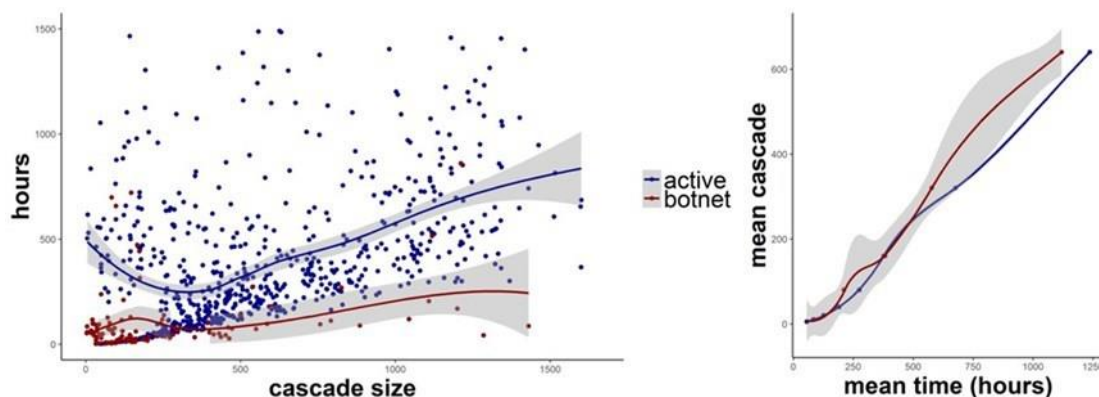
מחקר נוסף שנערך באוניברסיטת לונדון (Bastos & Mercea, 2017) חקר את ההשפעה באמצעות "בוטים" ברשת הטוויטר שפעלו בזמן אירוע ה"ברקזיט". המחקר מבוסס על נתונים גלויים בלבד ללא שיתוף פעולה של רשת הטוויטר, וזאת בשונה מהמחקרים האמריקניים.

חשוב לציין כי במחקר לא בודד מרכיב ההתערבות הרוסית, כך שחלק מהבוטים סביר כי הם לגיטימיים במסגרת הקמפיין של שני הצדדים (התומכים והמתנגדים) אולם אם מזוהה התערבות מעיד הדבר גם על פוטנציאל אפשרי של התערבות רוסית.

החוקרים התמקדו בפרופילים שפעלו בשבועיים שלפני וש אחרי תהליך המשאל (10.7-10.6). סה"כ התקבלו 10 ציוצים בקבוצות הרלוונטיות לנושא ה"ברקזיט", החוקרים הצליחו לבודד 800 אלף פרופילים ייחודיים שצייצו חלק מהציוצים הללו. מתוכם הצליחו החוקרים לבודד 13,493 פרופילים שהם בסבירות גבוהה "בוטים" (ניתן לזהות זאת בכך שהם נסגרו על-ידי טוויטר, שינו שם ועוד).

מדובר באחוז נמוך יחסית של פרופילים ביחס למדגם (כאחוז וחצי בלבד), מירב הציוצים של הבוטים היו בעד יציאה מהאיחוד האירופי. היתרון הגדול בשימוש בבוטים הוא האופן שבו יכולים להרחיב תפוצה ולהדגיש מסרים באופן מהיר מאוד,

ביחס למשתמשי בשר ודם באמצעות "מפל" של ציוצים (בוט משתף בוט וכדומה).

גרף 7 זמן ושונויות של משתמשים "בשר ודם" לעומת בוטים

בגרף מספר 7 מנסים החוקרים לבחון את השפעת הבוטים ביחס לאוכלוסייה הכללית באמצעות המהירות שבה יכולים לגרום למסר להיות מופץ ברחבי הרשת. מהממצאים עולה כי הבוטים היו מהירים יותר בהפצת מסרים מהמשתמשים בדקה בלבד. בהשוואת השונויות, שוב מעידים הממצאים על כמעט שוויון בין המשתמשים לבין הבוטים ביצירת "מפל" של השפעה במרחבי הרשת, לפיכך מניתוח הממצאים בגרף זה עולה כי השפעת הבוטים בכללותם לא הייתה גבוהה ביחס לאוכלוסייה הכללית ומכאן שהסבירות שהרוסים הצליחו להשיג השפעה באמצעות רשת הטוויטר בפועל אינה קיימת. עם זאת, יש לסייג ולומר כי מחקר זה בחן תקופה קצרה מאוד ובעזרת ממצאים חלקיים, אולם גם במקרה האמריקני ההשפעה באמצעות הטוויטר, על אף שהייתה קיימת, הייתה מינורית יחסית לרשתות אחרות.

סיכום

מהממצאים החלקיים ניכר כי הרוסים אינם מחמיצים את ההזדמנות לעמוד ביעדים שהציבו לעצמם; ניתוק בריטניה מאירופה. זאת, תוך שימוש בשסעים הקיימים בחברה הבריטית וסימני השאלה הקיימים ממילא בחברה זו על מידת הנחיצות בחברות באיחוד.

באשר לשאלות שבהן פתחנו:

מתי יבחרו הרוסים לעשות שימוש בלוחמת המידע במטרה לייצר אפקטים של

השפעה?

הרוסים נכנסו למערכה שכן מדובר בהזדמנות למימוש האסטרטגיה שהציבו לעצמם. גם כאן, כמו במקרה האמריקני, בחרו הרוסים נקודה רגישה לדמוקרטיה, נקודה שבה לאפקט ההשפעה יכולים להיות הישגים משמעותיים. במקרה זה ניצחון במשאל לאלו הבוחרים לצאת מהאיחוד משמעותו מימוש אינטרס משמעותי של רוסיה בהחלשת האיחוד ובבידודה של בריטניה.

מהם הסימנים המעידים על בואה של התקפה רוסית?

גם במקרה זה, כמו במקרה האמריקני, קיימים כמה רכיבים שעשויים להצביע על התקפה רוסית: הראשון בחשיבותו והזהה למקרה האמריקני ההזדמנות. משאל העם היווה הזדמנות להפעלת מלחמת השפעה, שאם תצליח תניב דיבידנד משמעותי. סימן שני חשוב הוא הבנת השיקולים של הצד האחר. במקרה זה, האינטרס הרוסי לפגוע באיחוד האירופי ולנתק ממנו את בריטניה.

זיהוי היערכות מערכת ההשפעה בעולם הישן (טלוויזיה ואמצעי תקשורת אחרים) משאירה עקבות ברורים הן של היערכות (צבירת כוח) והן של העברת מסרים התואמת למבצע מסרים שניתן לזהות גם בעולם החדש באמצעות ניטור של הרשתות החברתיות שבהן עושות שימוש רשתות התקשורת הרוסיות והמסרים העוברים בהם (במקרה זה הטיה מובהקת לטובת היציאה).

בניתוח המדינה הבריטית בראיה רוסית, על-פי מצבי הסכסוך ב"דוקטרינת גרסימוב" (גרף 3) ניתן להעריך כי מדובר בשלב הנמוך ביותר, שלב הסכסוך הסמוי, לכן לחימת המידע תופיע בעיקר סביב רכיב ההשפעה.

באשר לשאלה האם ומתי יפסיקו הרוסים את תהליך ההתערבות?

בשל העובדה כי המהלך לא הושלם וכי לא בוצע מהלך כלשהו מול הרוסים שיהווה הרתעה ממשית להמשך התערבות בתהליך, יש להניח כי ההשפעה מתמשכת גם כיום ותימשך לפחות עד לסיום מהלך ההיפרדות של בריטניה מהאיחוד. בשנת 2016 היו מי שהעריכו שהרוסים ינסו להשתמש בכלי ההשפעה על-מנת לעודד את הבחירה בג'רמי קורבין, מנהיג הלייבור בבריטניה, שלו עמדות המתאימות לאינטרסים הרוסיים ובראשן התנתקות מהאיחוד ובחינה של מיקומה של בריטניה בנאט"ו (Barnett, 2016). יתכן שהצטרפותו של בוריס ג'ונסון כתומך בפרישה מהאיחוד שיחקה לידיהם של הרוסים שמצאו עצמם נהנים מכך שבריטניה אכן הודיעה בסופו של דבר על פרישתה מהאיחוד.

פרק ד' - לוחמת ההשפעה המקרה הפולני

"Poland should "grow up"
and stop blaming Moscow for the
air crash"⁵

(פוטין בהתייחסו להאשמות
פולניות על מעורבות רוסית בהתרסקות
מטוס הבכירים ב־2010, דצמבר 2017)

מקום נוסף בו מופעלים כלי השפעה הרוסים הנו פולין. מקרה זה שונה מהמקרים
הקודמים הבריטי והאמריקני בכך שמדובר במקרה שבו מופעלת השפעה רוסית
לאורך זמן רב ולא לשם ניצול הזדמנות.

א. רקע

לפולנים גבול משותף עם רוסיה (מחוז קלינגרד) והיסטוריה ארוכה של סכסוך
והשפעה רוסית. כך לדוגמה, זכתה רוסיה בנתח מפולין במסגרת חלוקתה בין
המעצמות הרוסיות, האוסטריו-הונגרית והפרוסית בין השנים 1795-1918, אז זכתה
פולין בעצמאות קצרה עד לחלוקתה מחדש בין גרמניה הנאצית ובין ברית-המועצות
במסגרת הסכם ריבנטרופ-מולוטוב.

לאחר מלחמת העולם השנייה מצאה את עצמה פולין תחת כיבוש והשפעה של ברית-
המועצות וכחברה בברית ורשה, ממנה התנתקה ב־1989.

ב־1999 התקבלה פולין כחברה בנאט"ו וב־2004 כחברה באיחוד האירופי ובכך הושלמה
בפועל התנתקותה של פולין מרוסיה. פולין הייתה ממובילות היוזמה לקרב את מדינות
הגוש הסובייטי (ארמניה, אזרבייג'אן, בלארוס, גרוזיה, מולדובה ואוקראינה), בדגש
על אוקראינה מבחינה כלכלית ופוליטית, לאיחוד (יוזמת Eastern
Partnership - EAP).⁶ יוזמה זו נתפסה על ידי הרוסים כניסיון פולני להרחיק
מדינות אלו מהשפעתה.

⁵ <https://www.reuters.com/article/russia-putin-poland/update-1-putin-says-poland-should-grow-up-and-stop-blaming-moscow-for-air-crash-idUSL8N1OE6AY>

⁶ https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/eastern-partnership_en

בחמש השנים האחרונות מתרבים החששות בפולין ממדיניותה של רוסיה. זאת, גם כתוצאה ממותם של בכירי השלטון הפולני בשנת 2010 בתאונת מטוס שחלק מהמפלגות הפולניות אף מייחסות אותה לשלטון הרוסי.

גם ההתערבות הרוסית באוקראינה זכתה לביקורת נוקבת מצד המשטר הפולני.

הפולנים פעלו בצורה מוצלחת בוועידת נאט"ו בוורשה בשנת 2016. כתוצאה מכך הוגברה נוכחות נאט"ו במרכז אירופה.

עוד קודם לכן, בהסכם הצבת טילים אמריקניים בשטחה של פולין, גרר המעשה תגובות קשות מצד המשטר הרוסי בטענה כי הוא מסכן את ביטחונה של רוסיה. לצד זאת, פעלה פולין בצורה נחרצת לצמצום התלות שלה בגז הרוסי, נכס משמעותי ביכולת הרוסית להשפעה גאואסטרטגית (Walker, 2017).

למרחב הפולני נודעת חשיבות עצומה בתפיסת ההגנה של רוסיה לאור ההיסטוריה והפלישות שבאו דרך פולין לכיוון מוסקבה (מלחמות נפוליאון, מלחמות העולם הראשונה והשנייה). מדובר בשטח מישורי, רחב ידיים המאפשר פריצה מהירה אל הקו הקדמי הרוסי (Marshall, 2015).

החשיבות שרואה רוסיה במרחב הפולני רבה עד כדי כך שבשנת 1997 בספרו של אלכסנדר דוגין, "יסודות הגאופוליטיקה העתיד הגאופוליטי של רוסיה", הוא הגדיר את פולין כבעלת חשיבות מיוחדת במרחב ההשפעה הרוסי האירואסייתי (Dunlop, 2014).

מכל העולה כאן נחשף צורך ברור של הרוסים במלחמת השפעה מתמשכת במרחב הפולני, לצד חשדנות מובנת של הפולנים כלפי הרוסים כתוצאה ממהלכיהם כלפיה לאורך ההיסטוריה.

ב. המסרים הרוסיים

לאור העובדה המוגמרת כי פולין חברה בברית נאט"ו ובאיחוד האירופי והחשדנות הבסיסית של הציבור הפולני כלפי רוסיה, מתמקדים הרוסים בחתרנות עקיפה תוך קידום מספר מסרים, שבחלקם נעשה שימוש גם מול מדינות נוספות באירופה.

המסר הראשון אותו מקדמים הרוסים הוא חזרה לערכים המסורתיים לנוכח הירידה המוסרית של הדמוקרטיה במערב. ערכים מסורתיים אלו יונקים מהדת ומהתרבות

הפולנית. משום כך, למסרים מסוג זה פוטנציאל לחדור ולזכות לאהדה בכנסייה ובחלק ממפלגות הימין הפולניות.

המסר השני מתייחס למשבר הפליטים האירופי ומקרין מסרים אנטי־מוסלמיים. הוא זכה להתייחסות רחבה בשנת 2015 בפולין לאור הסכמת הממשלה לקלוט כ־7,000 פליטים מסוריה על־פי חלוקת המכסות באיחוד האירופי. נושא זה היה משמעותי במערכת הבחירות וזכה להתייחסות רחבה בציבור, לאחר הבחירות בשנת 2015 זכתה המפלגה המתנגדת להסכמות עם האיחוד בנוגע לקליטת פליטים מסוריה.

בניגוד למדינות אירופה אחרות, הרוסים רואים חשיבות רבה בערעור דעת הקהל הפולנית בתמיכה בהתקרבות אוקראינה למערב. זאת, תוך שימוש בהיסטוריה המשותפת, הפולנית־אוקראינית ממלחמת העולם השנייה והטבח האוקראיני בפולנים (טבח ווהלין). המסר נופל על אוזניים פולניות כרויות.

המסר הרביעי עוסק ב"קונספירציית סמולנסק", הטוענת למעורבות רוסית בהתרסקות מטוס בכירי הממשל הפולני בשנת 2010. אכן נראה מוזר כי רוסיה דואגת להדהד מסר זה. אולם הדבר מסייע בערעור אמינותה של פולין ומצביע עליה כהיסטרית כלפי רוסיה בעיני המערב (Lucas, 2016).

השימוש בארבעת המסרים שצוינו לעיל, הטבועים עמוקות בימין הפולני, נועד לערער את הזדהות הפולנים עם ערכים דמוקרטיים ומערביים. השימוש בערכים אלו, המותאמים לציבור הפולני ועשויים גם לחדור ל"מיינסטרים", מעיד על גמישותם של הרוסים בהתאמת המסרים לקהל היעד (Walker, 2017).

ג. השפעה באמצעות מדיה

תחנת RT נגישה למרחב התקשורת הפולני באמצעות ספקיות הכבלים הפולניות. כך גם "ספוטיניק", המופיעה בשפה הפולנית. אולם השפעתם זניחה כך, לדוגמה לאתר פייסבוק של "ספוטיניק" כ־13,250 לייקים בלבד נכון ל־2019, אולם החל בפברואר 2015 הרשת משדרת בשפה הפולנית ואילו RT אינה משדרת בשפה הפולנית. יתכן שעצם פיתוח אמצעי תקשורת רוסי בשפה הפולנית מעיד על המאמץ לייצר השפעה על מדינה זו או על דוברי שפה זו.

החשדנות הפולנית כלפי מידע המגיע מאמצעים רוסיים מצביעה על כך שאמצעים אלו אינם האמצעים המובילים לביצוע מאמץ השפעתו. זאת ועוד, פוליטיקאים

שהתראיינו באמצעים אלו ייחשדו בשותפות עם הרוסים ולכן מעטים המקרים בהם מראיינים פולנים באמצעי תקשורת אלו. עיקר ההשפעה, לפיכך, היא בציטוט באמצעי תקשורת אחרים מתוך אמצעים אלו.

באשר לאמצעי המדיה הפולנים. אלו מגלים בדרך כלל חסינות לפרופגנדה הרוסית ואף מטילים ביקורת על מדיניות החוץ הרוסית. כך לדוגמה, ניסיון ההשפעה הרוסי בהתערבות בסוריה לא זכה לייצר אפקט כלשהו בפולין עצמה. אם כך במקרה זה מדובר בשיטה משנית שאין לה השפעה ממשית על מרחב התודעה הפולני.

בהיעדר יכולת השפעה ממשית במדיה הקלאסית במרחב הפולני, ניכר כי עיקר ההשפעה הגלויה (באופן יחסי) נעשה באמצעות שימוש באתרים פרורוסיים, שהבולט בהם הוא: Krespy.pl, אתר שהוקם בשנת 2008, ואשר זוכה לתפוצה של כ-100,000 איש ומשמש כשופר לפרופגנדה הרוסית, כזו הנמצאת בתקשורת של RT ושל ספוטיניק.

מסריו המופצים באופן יום-יומי תומכים בפעילות הרוסים בזירות העימות. הוא מפיץ מסרים אנטי-אוקראיניים לצד מיעוט במאמרים אנטי-רוסיים. לצד אתר זה קיימים אתרים נוספים, בולטים פחות, שבהם עושים הרוסים שימוש על-מנת לייצר השפעה במרחב הפולני תוך שידור מסרים אנטי-ליברליים ואנטי-מערביים מימין ומשמאל (Wenerski, 2017) (Konserwayzm & Antykapitalizm).

הרוסים עושים שימוש בטרולים גם במרחב הפולני במטרה לייצר השפעה. הטרולים עושים שימוש, כמו במקרים קודמים שתוארו לעיל, ברשתות החברתיות במטרה לייצר השפעה במרחב הפולני בהתאם למסרים הרוסיים. בדרך כלל יעשו שימוש במסרים היוצאים מהרשתות הרוסיות וידאגו להרחבת תפוצה.

אולם הרוסים עשו שימוש גם בשיטות אגרסיביות יותר על-מנת להשחיר, לדוגמה, מתנגדים אליהם. כך זכה אקטיביסט ידוע בעל פרופיל פייסבוק החושף את פעילות הרוסים במרחב הפולני ("The Russian Fifth Column in Poland") לקמפיין השחירה מסוג זה כאשר דיוקנו שתחתיו נרשם "פדופיל מסוכן" הופץ בכפר שבו התגורר. השימוש הבולט ביותר ברשתות החברתיות על-מנת לעורר שיח חברתי אנטי-אוקראיני היה בסרט "Volhynia", שיצא לאקרנים בשנת 2016. זהו סרט פולני המתאר את רצח האזרחים הפולנים במחוז ווהולין בזמן מלחמת העולם השנייה על-ידי אוקראינים. למרות טענת במאי הסרט כי מטרת הסרט הייתה להראות את תוצאות הלאומנות, יש הטוענים כי מטרתו לייצר מתח ושנאה בין פולנים

לאוקראינים. סרט זה נפל כפרי בשל בידי הרוסים כשפעלו באוקראינה. לפיכך הם דאגו ללבות באמצעי התקשורת ובעזרת "טרולים" את השיח נגד האוקראינים שהואשמו בטבח.

סיכום

בפתח הדברים חשוב להבהיר כי אין ספרות רחבה על ההשפעה הרוסית בפולין. לא נבחנה לדוגמה השפעת הסוכנות המרכזית, המייצרת השפעה באמצעות הרשתות החברתיות (IRA) ולא התקבלו נתונים מהרשתות החברתיות עצמן, כפי שנעשה במקרה האמריקני או חלקית במקרה הבריטי.

מתי יבחרו הרוסים לעשות שימוש בלוחמת המידע במטרה לייצר אפקטים של השפעה?

בניגוד למקרה האמריקני שבו המטרה הייתה ברורה ונקודתית זכייה של המועמד האמריקני טראמפ בבחירות, המקרה הפולני בוחר בשסעים ובהתרפקות על העבר במטרה לעורר שיח אנטי־דמוקרטי שיאפשר חזרה של רוסיה להיות המשפיעה במרחב הפולני. זוהי עוצמה חדה קלאסית. האינטרס הרוסי הברור הוא להרחיק במידת האפשר את הפולנים מנאט"ו ומהאיחוד האירופי.

מהם הסימנים המעידים על בואה של התקפה רוסית?

קיימים מספר רכיבים שעשויים להצביע על התקפה רוסית: הראשון בחשיבותו במקרה זה שונה מהותית מהמקרים הקודמים הקרבה של פולין לרוסיה והאיום המוחשי שאותו רואה הממשל באחיזה המערבית בפולין הם אינטרס משמעותי. זיהוי היערכות קיימות פלטפורמות של שופר השלטון, ספוטיק, המשדר בפולנית לצד פלטפורמה ברשת חברתית של RT בשפה הפולנית. לצד זאת, קיימים אתרים פרורוסיים בשפה הפולנית. בניתוח הראייה הרוסית את המדינה הפולנית על־פי מצבי הסכסוך ב"דוקטרינת גרסימוב" (גרף 3) ניתן להעריך כי מדובר בשלב הנמוך ביותר שלב הסכסוך הסמוי. לכן לחימת המידע תופיע בעיקר בהקשר רכיב ההשפעה.

האם ומתי יפסיקו הרוסים את תהליך ההתערבות?

לאור חשיבותה של פולין לרוסיה והקרבה הגאוגרפית ביניהן, ההנחה הבסיסית היא כי ניסיון ההשפעה לא ייפסק אלא אם יחול שינוי מהותי בפולין עצמה עד כדי התנתקות מברית נאט"ו ומהאיחוד האירופי, התנתקות שלא נראית באופק. היעדר גביית מחיר תמשיך את פעילות הרוסים, יש להניח כי הרוסים יגבירו את התקיפות סמוך למועדים רגישים.

פרק ה' לוחמת המידע המקרה האוקראיני

"where our language practically
does not exist, where our memory
is nonexistent, where our church is
absent where our culture is absent "

(ויקטור יושנקו, לשעבר נשיא אוקראינה בהתייחסו לחבלים קרים ודונבאס, 2014).

לאחר שבחנו את לחימת ההשפעה הרוסית בארצות-הברית, בריטניה ופולין וראינו כיצד נעשה שימוש בחלקים מדוקטרינת גרסימוב נבחנו מקרה נוסף בו מימשה רוסיה באופן מלא את הדוקטרינה על כל חלקיה.

א. רקע

נוסף על היותה של אוקראינה מדינה שיש לה גבול משותף עם רוסיה, ניכר כי לשתי המדינות היסטוריה משותפת ארוכה. די להתבונן בנתונים של דוברי הרוסית במדינה ותמיכתם ברוסיה על-מנת להבין את זיקתה של אוקראינה לשכנתה (טבלה 5), בהקשר לכך בולט מחוז קרים שבו ל-75% מהתושבים זיקה לרוסיה ו-97% מהם דוברי רוסית. לא במפתיע, המחוז צורף לרפובליקה האוקראינית רק בשנת 1954, שבה צוינו 300 שנה לאיחוד בין ברית-המועצות לאוקראינה (Petro, 2017).

Region	% who consider themselves Russian	% of Russian speakers
Odessa	11%	85%
Dnipropetrovsk	16%	72%
Kharkov	24%	74%
Nikolaev	26%	66%
Zaporozhye	30%	81%
Donetsk	39%	93%
Lugansk	55%	89%
Crimea	75%	97%

טבלה 5: אחוז דוברי הרוסית ותומכי פרו רוסיה על-פי מחוזות באוקראינה

בפועל, אוקראינה קיבלה את עצמאותה רק עם התפרקות ברית-המועצות בשנת 1991. עד אז היא הייתה רפובליקה בברית-המועצות. זאת, מלבד שנתיים שבהן הייתה עצמאית בין השנים 1917-1919. לפני המאה העשרים היה שטח האדמה האוקראיני בשלטון מתחלף של המעצמות השונות עד לחלוקת השטח סופית בשנת 1795 בין האימפריה הרוסית, האימפריה העות'מאנית והאימפריה ההבסבורגית.

בספרו מתייחס דוגין למדינה האוקראינית כמדינה ללא משמעות גאופוליטית, ללא חשיבות תרבותית. אוקראינה עצמאית מהווה סכנה למרחב האירופי. דוגין הציע להרשות למחוזות המערביים, הקתוליים ולתומכי האיחוד האירופי, עצמאות, אבל אוסר לתת למחוזות אלו ליפול תחת שליטה אטלנטית (Dunlop, 2014).

גם במדיניות החוץ הרוסית זכתה אוקראינה להתייחסות: "הפדרציה הרוסית מעוניינת לפתח קשרים פוליטיים, כלכליים, תרבותיים ורוחניים עם אוקראינה בכל התחומים על בסיס של כבוד הדדי ושל מחויבות לבניית יחסי שותפות עם התחשבות באינטרסים הלאומיים של רוסיה. רוסיה מתחייבת לעשות כל מאמץ כדי לקדם את ההסדר המדיני והדיפלומטי של הסכסוך הפנימי באוקראינה בשיתוף עם כל המדינות המעוניינות וסוכנויות בין-לאומיות"⁷.

באוקראינה יש היסטוריה של מאבק בין השפעה מערבית להשפעה רוסית. הדבר בא לידי ביטוי כמעט בכל מערכת בחירות במדינה זו. לרוסים יש היסטוריה של התערבות באוקראינה. דוגמה בולטת לכך היא ההתערבות שבוצעה בבחירות בשנת 2004 שבה בין השאר הורעל תומך המערב, המועמד ויקטור יושצ'נקו, דבר שגרם להשחתת פניו. החשד נפל על רוסיה כמי שעומדת מאחורי הרעלה זו (Hjelmgaard, 2018). בבחירות אלו תמכו הרוסים באופן גלוי בוויקטור ינוקוביץ', עד כדי כך ששלושה ימים טרם הבחירות הגיע פוטין לקייב למצעד תמיכה בו (Senate, 2018). המקרה שייבחן בהמשך הוא ההתערבות הרוסית בקרים וסיפוח חבל זה לרוסיה.

בפברואר 2014 פלשו כוחות רוסיים למחוז קרים. הדבר התרחש כתוצאה מתהליך ארוך שהחל במרץ 2012, אז הונח בפני האוקראינים מסמך שיתוף פעולה ואפשרות להצטרף לאיחוד האירופי.⁸ הדבר הוביל לתגובה רוסית בניסיון למנוע את ההתקרבות לאיחוד. בין השאר בא הדבר לידי ביטוי באמצעות "הנשק הכלכלי הרוסי" מניעת גז

⁷ http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/2542248

⁸ http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/images/top_stories/140912_eu-ukraine-association-agreement-quick_guide.pdf

(Walker, 2013). בנובמבר 2013 החליטו השלטונות האוקראינים לדחות את ההסכם עם האיחוד, דבר שהוביל לגל של מחאה עממית נגד החלטת הממשלה. שיאם של אירועים אלו היה בחודש פברואר 2014, כאשר ב־22 בפברואר הצליחו גורמי האופוזיציה להדיח את הנשיא, אותו ינוקוביץ' שלא נבחר בשנת 2004 אך עלה לשלטון ב־2010. במהלך האירועים הללו נהרגו כ־125 בני אדם (סוכנויות הידיעות, 2014). עם הדחתו של הנשיא, החלו מפגינים תומכי הנשיא המודח להפגין בסמוך לבניין המועצה העליונה של הרפובליקה האוטונומית של קרים בקריאה להתנתק מאוקראינה. ב־3 במרץ פלשו כוחות רוסיים לקרים. חודש לאחר מכן התנהל משאל עם, שבו מחליטים התושבים להסתפח מחדש לרוסיה (מגן, 2014).

בניתוח מקרה זה אל מול דוקטרינת גרסימוב, עולה כי השלב שבו נמצאת רוסיה מבחינתה ביציאה לדרך הוא "משבר". שלב המאפשר שימוש בכוח צבאי ובלחימת מידע על כל הספקטרום שלה (ראו גרף מספר 3). בעמודים הבאים נראה כיצד לוחמת המידע, בדגש על סעיף ההשפעה, סייעה בידי הרוסים לספח את החבל.

ב. מלחמת המידע באוקראינה

על־פי ההערכה, החזון הרוסי בלחימת המידע במרחב האוקראיני הוא להחליש את אוקראינה עד שתהפוך למדינה כושלת, במטרה למנוע את כניסת למוסדות המערביים ביבשת ולהציג בפני האוכלוסייה הרוסית בבית את תוצאות הבחירה בדמוקרטיה. זאת ועוד, מצבה של אוקראינה, הכולל חולשה ביטחונית וגאופוליטית, אפשר לשלטון הרוסי לבחון את שיטותיו כפי שפיתח בשנים האחרונות (Senate, 2018). כמרכז לרוסים יש מטרה לספק קמפיין הטיה מכוון בסיוע גורמי מודיעין, במטרה לבלבל את האויב ולהשיג הישגים אסטרטגיים בעלות נמוכה (Snegovaya, 2015).

הרוסים עשו שימוש בלחימת המידע על־מנת להשיג את המטרות הבאות (שם, 2015):

- הסתרת היעדים האמיתיים של מוסקבה בסכסוך על־מנת לייצר פחד בקרב חלק מהאוכלוסייה ובחלק אחר לייצר מסך עשן, בכך שדרישות הקרמלין נמוכות ומקובלות.
- שמירה על חוקיות סבירה בהכחשת מעורבותה של מוסקבה בעימות, דרישה מהמוסדות הבינ־לאומיים להכיר ברוסיה כמעצמה מתעניינת ולא כמדינה

המעורבת בסכסוך, תוך הצבעה על פעולות מערביות דומות בקוסובו (1990) ובעיראק (2003).

- פעולות הכחשה והונאה כדי להסתיר או לערפל את הנוכחות הרוסית, כולל שימוש ב"גברים ירוקים קטנים" במדים ללא סמלים.
- איום על המערב בשימוש בכוח צבאי תוך ביצוע טיסות במרחב האווירי של מדינות נאט"ו, איום בשימוש בגרעין, התרברבות בכוחה הצבאי של רוסיה.
- שימוש בכלים שונים ברשתות החברתיות וברשתות התקשורת על-מנת לנסות לעצב את התודעה על הסכסוך באוקראינה

התוצאות של "לחימת המידע" אינן חד-משמעיות. בצד החיובי הצליחו הרוסים למנוע התערבות מערבית בסכסוך, אולם המאמץ לא הצליח לייצר תודעה פרורוסית במערב.

ג. יישום לחימת המידע באוקראינה

ב-27 בפברואר 2014, תוך הסתייעות בתירוץ כי בעלי בריתם דוברי הרוסית במחוז נמצאים תחת איום של לאומנים אוקראיניים (Senate, 2018) תפסו לוחמי עילית רוסיים (ספצנאז) וכוחות רגליים ימיים (המכונים "Green men little" על שם המדים אותם הם לובשים) שבסיסם בחצי האי, את בניין הפרלמנט המקומי, וחסמו את היציאות מבסיסי הצבא האוקראיני למרות היותם חמושים בציוד רוסי ובמדים רוסיים.

היעדר סמלים רשמיים וההכחשה הרוסית בקיומם של חיילים רוסיים גרמו לחוסר ודאות באשר לזהות התוקפים בנאט"ו ובאוקראינה.

מבצע הטעיה זה נתן זמן מספיק בידי הכוחות הרוסים ובעלי בריתם המקומיים כדי לתפוס עמדות במרחבי קרים, דבר שבסופו של דבר הוביל לתפיסת המחוז כולו ללא קורבן בנפש בצד הרוסי (Galeotti, 2018).

עם זאת, מסך הדיסאינפורמציה הלך והתפוגג ככל שחלפו הימים והשעות. זאת, מתוך עדויות שהתחילו לזרום מהשטח עצמו ומטעויות שעשו חיילים מעורבים שהיו פחות מודעים לענן החשאיות ברחבי הרשתות החברתיות.

באשר לרשתות התקשורת המסורתיות הרוסיות, בדגש על RT, על-פי סקר גאלופ בשנת 2014 רק 2% מהאוקראינים ציינו את הרשת כאחת משלוש הרשתות שממנה הם צורכים מידע ורק 30% (ללא חבל קרים) מאמינים במסרי הרשת, כך שלפחות מול האוקראינים שאינם מחבל קרים, הפרופגנדה הרוסית בדרך זאת לא השיגה הישגים

משמעותיים. אולם הרשתות הרוסיות במהלך המבצע דאגו לצייר את האוקראינים כ"פאשיסטים", "בנדיטים" ועוד.

למרות הנחיתות המובנת של RT אל מול התקשורת המערבית, יצאה RT למערכה במטרה לחזק את המדיניות הרוסית. אחד הנרטיבים ששודרו בערוץ, היה המוסר הכפול של המערב ביחס לפעילות הרוסית (dvoynyye standarty). הרשת הדהדה את מסרי השלטון על כך שלארצות-הברית קיימים בסיסים בכל רחבי העולם, גם במרחק של אלפי קילומטרים, המשפיעים על אומות שונות, כך שמוזר שהיא מעירה לרוסיה על פריסה קטנה בהרבה. מעבר לכתוב עצמו יש מסר נוסף, מוסווה, המשווה בין רוסיה לארצות-הברית כמעצמות (Hutchings, 2018).

השיטה הרוסית בקרים תואמת לשיטה המסורתית של ה-KGB, כפי שבאה לידי ביטוי בדבריו של קצין בכיר: "החוקים של ה-KGB לצמצום אסון לאומי הם, הכחש מעורבות, צמצם את הנזק, שהאמת תצא לאור האשם את היריב". כך שלא מפתיע שגם בהיבט המדיני עשו הרוסים מהלכים להסתיר את הימצאותם בשטח (Snegovaya, 2015).

לצד זאת עשו האקרים רוסיים מבצעים שונים לאורך תקופה ארוכה הכוללים מתקפות מניעת שירות כולל הפלת אתרים ומערכות, איסוף מידע רגיש והפצתו, הפרעות בתקשורת ועוד. כל זאת נגד הממשל האוקראיני, גורמי צבא, טלקומוניקציה וכדומה.

כדוגמה לכך, אנשי צבא אוקראינים קיבלו מסרונים הקוראים להם לערוק. בשיטות אלו נעשה שימוש גובר סמוך לאירועים משמעותיים, כגון המחאות נגד הפרישה מההסכם עם האיחוד, הפלישה לקרים ומערכת הבחירות באוקראינה.

שיאן של ההתקפות האלה התממש בדצמבר 2015 כאשר האקרים פררוסיים פגעו לראשונה בתשתית החשמל של אוקראינה. במסגרת תקיפה זאת נותקו מזרם החשמל כ-220,000 אזרחים. לאחר מכן פגעו התוקפים בתשתית עצמה על-ידי החדרת תוכנת נזקה.

מניתוח תקיפה זו עולה כי מדובר בתקיפה מתוחכמת שדרשה חדירה לרשת מבעוד מועד, קבלת הרשאות מנהל וביצוע בו זמנית של התקיפה. לדעת מומחים, יכלו התוקפים להגיע לנזק גבוה בהרבה אולם בחרו בפגיעה מידתית. בפועל, הניתוק ארך בין שעה לשש שעות בלבד והנזק תוקן ברובו באופן מיידי.

כפי הנראה מטרתה של רוסיה הייתה איתות על יכולותיה בפגיעה בתשתיות קריטיות באוקראינה, תוך יצירת תודעה כלפי אוקראינה אך גם מעבר לכך. קיימת הערכה

סבירה כי מאחורי תקיפה זו עומדים גופי המודיעין של רוסיה ה־FSB או ה־GRU (Connell, 2017).

סיכום

לחימת המידע באוקראינה שימשה מגרש משחקים למימוש הדוקטרינה של גרסימוב, ובתוכה גם לחימת המידע. באירוע זה הצליחו הרוסים לתפוס שטח בלב אירופה, הגם שאוקראינה אינה חברה בנאט"ו, ללא קורבנות וללא תגובה צבאית מצד המערב. זאת, לאחר שגם ב־2008 הצליחו הרוסים לתפוס שטח מגאורגיה ללא תגובה שכזו, מדובר בהישג משמעותי המוכיח את יעילות התפיסה. באשר ל"לחימת המידע": במסגרת היחסים עם אוקראינה ביצעה רוסיה שימוש משמעותי בכלל היכולות של לחימת המידע, בעיקר על־מנת ליצור השפעה ובכך לשמור על האינטרסים הרוסיים במדינה. ובמענה לשאלות שהוצבו בתחילת המאמר:

מתי יבחרו הרוסים לעשות שימוש בלוחמת המידע במטרה לייצר אפקטים של השפעה?

במקרה האוקראיני, מדובר ב"לחימת מידע" בשלב מתקדם של ניהול עימות, על־פי התפיסה של גרסימוב. המקרה מעיד, כפי שגם מעידה התאוריה, כי הרוסים יצאו ל"מלחמת מידע" במטרה ליצור אפקטים קינטיים (פגיעה בחשמל ליצירת תודעה) ואפקטי השפעה כליווי לתהליכים אחרים במטרה להגיע ליישוב הסכסוך על־פי האינטרסים שלהם.

מהם הסימנים המעידים על בואה של התקפה רוסית?

במקרה דנן קיימים כמה מרכיבים: הראשון בחשיבותו אינטרסים, במקרה זה יש לרוסיה אינטרסים משמעותיים מאוד באוקראינה בכלל ובקרים בפרט. החשש שאוקראינה "תיפול" לידיים מערביות והעובדה כי בקרים קיים בסיס צבאי רוסי משמעותי לצד אוכלוסייה פר־רוסית ברובה, האיצו ברוסיה לפעול.

השני בחשיבותו - הזדמנות, המשבר שנוצר סביב המשא ומתן מול האיחוד האירופי ונפילת הנשיא הפר־רוסי היו את הטריגר.

זיהוי היערכות: מערכת ההשפעה בעולם הישן (טלוויזיה ואמצעי תקשורת אחרים) משאירה עקבות ברורים הן של היערכות (צבירת כוח) והן של העברת מסרים התואמת למבצע מסרים שאותם ניתן לזהות גם בעולם החדש באמצעות ניטור של הרשתות החברתיות של רשתות התקשורת הרוסיות והמסרים העוברים בהם.

תזוזת כוחות מיוחדים רוסיים בדגש אל אזורים הנמצאים במחלוקת, מהווה סימן מעיד משמעותי לבואה של תקיפה.

מה יגרום, אם בכלל, להפסקת תהליך התקיפה?

גם במקרה זה, לא נגבה מן הרוסים מחיר משמעותי בגין היציאה לתקיפה וסיפוח חבל קרים, לפחות בראייה הרוסית. נהפוך הוא, אוזלת היד של המערב ושל המוסדות הבין לאומיים מוכיחה כי התפיסה האיסימטרית והלחימה ההיברידיה הרוסית היא מענה נכון ואפקטיבי לחולשתה. מהאמור לעיל עולה כי סביר שהרוסים ימשיכו לפעול לפיתוח היכולות במגרש המידע, וכן סביר כי ההתערבות הרוסית באוקראינה תימשך לאור האינטרסים הרבים במדינה זו.

פרק ו' - סיכום ומסקנות

מדינה הנמצאת בנחיתות צבאית אל מול מדינה יריבה תשאף תמיד לייצר כלים א-סימטריים שיאפשרו לה להתמודד עם אותה מדינה. הכלים שבהם תעשה שימוש יהיו כלים שלמיטב הבנתה לא יוציאו את המדינה היריבה לעימות צבאי שבו, כפי הנראה, אין למדינה התוקפת יכולת להגיע לניצחון.

עם ההגעה להישג ובהיעדר תגובה של המדינה הנתקפת, או לפחות תגובה שבראיית המדינה התוקפת אינה שווה את המחיר, יגדל התיאבון להישג משמעותי יותר.

רוסיה מבינה כי היא נמצאת בנחיתות כלכלית וצבאית אל מול המדינות היריבות ובראשן ארצות-הברית, וכי אין ביכולתה להגיע להישגים כלשהם ביכולות צבאיות קונבנציונליות, המענה לכך הוא בפיתוח יכולות אחרות משלימות ליכולות הצבאיות ומתחת לרף ההסלמה.

העולם הדיגיטלי והתפתחות הרשתות החברתיות אפשרו לרוסים לפתח יכולות פשוטות יחסית בעלות נמוכה ובהסתר המאפשרות להם לנצל פרצות בדמוקרטיה, שסעים והפצה מהירה של מסרים על-מנת להגיע להשפעה ישירה על האזרח במדינה המותקפת בנקודות קריטיות מצד אחד ומצד שני לניסיון השפעה מתמשך במרחבים חיוניים. בשני המקרים המטרה היא להגיע להשפעה כך שהגורם המושפע יפעל לעיתים בניגוד לאינטרסים שלו.

האמצעים המופעלים פשוטים, השיטה אינה חדשה, אולם המהפכה הדיגיטלית והאפשרויות הגלומות בה מאפשרים להגיע לקהל גדול, ללא בקרה וללא גביית מחיר, כל שנדרש הוא איסוף מידע על החברה המותקפת ושידור מסרים.

לצורך העניין, אפילו משרד פרסום המשווק מוצר במרחבי המדיה החדשים תוך מיקוד המוצר לקהלי יעד שונים בהתאם לצרכיו, עשוי לספק מענה לצרכים ללחימת מידע. כמובן שכאשר ארגון סדור המכוון וממומן על-ידי מדינה ומשתמש ביכולות שונות הנמצאות ברשותה, נוצרים יתרונות משמעותיים.

סביר, כי ארגונים ומדינות שלמדו היטב את השיטה הרוסית עשויים להפעילה בזירות שונות שלהם תתאים השיטה. השיטה תתאים במיוחד למדינות דמוקרטיות מפותחות טכנולוגית ופתוחות במרחבי הרשת המעודדות שיח חופשי, ובהן קיים חופש ביטוי.

ככל שהחברה מפולגת יותר ואינה הומוגנית, קל יותר להתאים סט של מסרים ולייצר קמפיין על-פי מידה כך שיתאים לצורך של התוקף ויאפשר לו להגיע להישג. לעומת

זאת, ככל שהצד התוקף אינו עומד בקריטריונים דומים, כלומר תמונת ראי של הנתקף, קל לו להתגונן מפני התקפות דומות. ראוי לציין, כי אם יוגבהו החומות עלידי הדמוקרטיה הדבר יביא לכשעצמו, לפחות בתפיסה הרוסית, להישג בדמות ערעור הרעיון הדמוקרטי עצמו.

ובאשר לשאלות שנשאלו בראשית המאמר:

מהו רכיב ההשפעה ב"לוחמת המידע" הרוסית?

כפי שכבר הובהר, רכיב ההשפעה בשיטות הפעולה הרוסיות אינו חדש ומתבסס על תאוריית ה-"Active measures" הוותיקה, ולכן ההגדרה הטובה ביותר לרכיב ההשפעה תהיה: מאבק בין שתי מדינות או יותר במרחב המידע במטרה לערער מערכות פוליטיות, כלכליות וחברתיות, לערער את החברה ואת המדינה עלידי השפעה פסיכולוגית מסיבית על האוכלוסייה, וגם להפעיל לחץ על המדינה כדי לקבל החלטות שהן לטובת האינטרסים של מדינה היריב (Ulrik, 2015). כלומר בבסיס ההיגיון המערכתי של מבצעי מידע עומד ניסיון להתערב בתהליכי קבלת ההחלטות ולחולל מניפולציה תודעתית של אדם, של ארגון צבאי או אזרחי, של חברה או של מדינה (אדמסקי, 2015). המונח העדכני לשימוש בכלים הללו הוא כאמור עוצמה חדה. מתי יבחרו הרוסים לעשות שימוש בלוחמת המידע במטרה לייצר אפקטים של השפעה?

כלי ההשפעה הוא כלי מרכזי בסל הכלים הרוסי. זהו כלי שנתפס על ידם ככלי מתחת לרף ההסלמה. הכלי פותח כמענה לחוסר יכולתם בשדות אחרים. הכלי יופעל בכל אזור שבו יש לרוסים אינטרסים, ככלי הבסיסי ביותר וכמרכיב משמעותי ביכולת הלחימה שלהם. לעיתים, שימוש בכלי זה יהווה סימן מעיד לכוונתם של הרוסים לפעול צבאית באזור המותקף.

מהם הסימנים המעידים על בואה של התקפה רוסית?

מן הסקירות ומן הניתוחים שהובאו במאמר זה ניתן להניח, כי ספוטיק RT, המהווים שופר של השלטון הרוסי, הם סימן ראשון לרצון להשפעה של המשטר על המדינה הנתקפת. לפיכך, סימן מעיד ראשוני יהווה פריסתם של אמצעי תקשורת אלו שלעיתים משדרים בשפות אזוטוריות יחסית (ראו נספח).

כאמור, הרוסים יעשו שימוש בכלים אלו בנקודות רגישות לדמוקרטיה. מכאן שהנחת העבודה צריכה להיות שבכל מקום שיש לרוסים אינטרסים שאותם מיטיבים לתעד,

יעשו הרוסים שימוש ביכולות על-מנת להשפיע על תוצאותיהם, הדבר נוגע לבחירות אך לא רק בהם.

שאיפה נוספת של הרוסים היא ערעור הדמוקרטיה, לכן צפוי כי בהופעת מתחים בחברה יפעלו הרוסים לעודד ולפתח את השסעים. לפיכך, בכל מקום שבו יתעוררו שסעים ויעלו אל פני השטח, סביר כי נמצא את הרוסים, בהנחה כי יש להם אינטרסים לפעולה באזור זה.

תפיסת הפעלת הכוח הרוסית, "דוקטרינת גרסימוב" וניתוח מחקרי מתמיד של המצב שבו נמצאת רוסיה אל מול המדינה הנבדקת (גרף 3) מאפשרת לייצר סימן מעיד נוסף לבואה של התקפה.

ניכר כי האינטרסים הראשוניים במעלה של הרוסים הם לנסות לפעול לערעור נאט"ו, לפירוק האיחוד האירופי וכן לייצר השפעה אל מול המדינות הגובלות באופן ישיר עם המדינה הרוסית או לפחות להרחיקם מהמוסדות המערביים ביבשת.

מה יגרום, אם בכלל, להפסקת תהליך התקיפה?

על-מנת לגרום לכך שהרוסים יפסיקו לעשות שימוש בכלי לחימת ההשפעה, נדרש לבצע התאמות שיאפשרו לייצר הרתעה על שתי תצורותיה בשימוש בכלי:

הרתעה באמצעות מניעה או שלילת הישג על-מנת לייצר הרתעה מסוג זה יש לבצע "הגבהת חומות". במקרה זה מדובר בשינויי חקיקה שמעצם טיבם עלולים לפגוע ביסודות הבסיסיים ביותר של הדמוקרטיה ובראשם חופש הביטוי. מעצם הרצון של הרוסים לערער את הדמוקרטיה נראה כי שימוש בדרך פעולה זו בפועל, דווקא מחזק את הרוסים. חשוב לציין כי מדינות שונות, ביניהן גם רוסיה וגם מצרים, ביצעו התאמות שונות המגבילות את החופש ברשתות החברתיות, פעולות שאותם קשה לממש בדמוקרטיה מערביות.

הרתעה באמצעות ענישה בהיעדר יכולת ממשית בהגנה, נדרשת הרתעה באמצעות ענישה, במקרה זה הפעילות קשה עוד יותר. ראשית, יש להוכיח את המעורבות הרוסית בביצוע הפעולה, דבר שלעיתים אינו קל, גם לאחר ההוכחה, שלעיתים נדרש לה זמן רב, נדרש לבצע פעולה, האם בשל פעולה שללא ספק מפירה ריבונות של מדינה ופועלת לערערה או להתערב בתהליכים הרגישים ביותר הנוגעים אליה, תכריז המדינה מלחמה? האם מדובר באקט של לחימה? או האם התגובה תהיה אישית כלפי האנשים שפעלו נגד המדינה, פעולה שאותה נקטה ארצות-הברית.

עולם הסייבר מחייב בחינה מחדש עד מתי לגיטימי להפעיל כלים מתחום "לחימת המידע" נגד מדינה אחרת. בהיעדר תגובה ראויה ואמיתית לשימוש ביכולת, צפוי כי הרוסים לא יחדלו מלעשות שימוש ביכולת אלא להפך, הממשל הרוסי יפעל לשכלול יכולותיו ולהעצמתם. זאת ועוד, סביר כי ארגונים אחרים ומדינות אחרות יפעלו ללימוד היכולות ולשימוש בהן נגד יריביהם.

הכלים החדשים בעולם המתפתח של המידע מחייבים בחינת מענה הולם: ראשית של זיהוי הקמפיין המנוהל ומהו החזון שאליו חותר היריב. לאחר הזיהוי, שחייב להיות קרוב לזמן אמת, יש לייצר כלים שיאפשרו לפחות לצמצם את האפקט. לצד זאת, יש לפעול להגדרה ברורה של הקו האדום שלא ניתן בשום פנים לחצות ולייצר מרחב תגובה הולם. לפיכך, בהגדרה הטרמינולוגית נראה כי העוצמה החדה הנה למעשה כלי של עוצמה קשה. מדובר בנשק לכל דבר שהאפקט שלו, הגם שאינו תמיד ברור וניתן לכימות, עשוי להיות משמעותי ובליבת ערכיה של המדינה המותקפת לחומרה בהצלחה ניכרת של הפעולה. ניתן להגיע עד כדי החלפת שלטון במדינה או להפיכה, דבר שלעיתים בפועל הוא עילה ליציאה לפעולה אלימה.

נספח: רשתות תקשורת רוסיות על קצה המזלג

ספוטניק, או בשמה הקודם *The voice of Russia*, היא סוכנות ידיעות רוסית, אתר חדשות ותחנת רדיו בבעלות ממשלת רוסיה, משרדה הראשי יושב במוסקבה ולה משרדים נוספים בווינגטון, בקהיר, בביג'ין, בפריז, בברלין, בג'קארטה, בסניגפור, בלונדון ובאדינבורו. שירותי ספוטניק רחבים וכוללים שידורי רדיו ב־30 שפות, הנקלטים ב־34 מדינות וב־130 ערים ברחבי העולם. שידורי הרדיו באנגלית, בערבית ובסינית משודרים

נוסף על כך משדרת ספוטניק שידורי חדשות "און ליינ" במעל 30 שפות, בין היתר: אבחזית, ערבית, ארמנית, אזרית, בילרוסית, סינית, צ'כית, פרסית, אנגלית, אסטונית, צרפתית, גרוזינית, גרמנית, יונית, אינדונזית, איטלקית, יפנית, קזחית, כורדית, קירגיזית, לטבית, ליטאית, מלאית, דארי, אוסטיית, פולנית, פורטוגזית, רומנית, סרבית, ספרדית, טג'יקית, תאילנדית, תורכית, אוזבקית וויטאנמית.

לשם השוואה, רשת הידיעות רויטרס השנייה בגודלה בעולם משדרת ב־12 שפות בלבד!

Russia Today (RT) חברת טלוויזיה רב־לשונית בבעלות ממשלת רוסיה, החברה משדרת בשישה ערוצים שונים בשפות ערבית, ספרדית, אנגלית ורוסית (RT , RT Arabic , RT Spanish, RT America , RT UK, RT en français , RT ראויים לציון גם אתרי החברה בגרמנית ובצרפתית. לשם השוואה, CNN משדרת בערבית, באנגלית ובספרדית ונקלטת ב־212 מדינות. השידור מתבצע מהמטה במוסקבה אולם לחברה אולפני שידור בארצות־הברית, בלונדון, בפריז, בדלהי ובתל־אביב. הקמת החברה הוכרזה ב־2005. בשנה זו עמד תקציבה על כ־30 מיליון דולר, תקציב שהאמיר עם השנים עד שבשנת 2016 הגיע כבר ל־300 מיליון דולר.

ביבליוגרפיה

ספרים

1. Carl Von Clausewitz, **On war**, Michael Howard & Peter Paret (translators), Princeton university, 1976
2. גור ברוך גורביץ, **רוסיה וארצות-הברית מערכת של משברים ופיוסים**, כרמל, 2017.
3. דימה אדמסקי, **תרבות אסטרטגית וחדשנות צבאית**, מערכות, 2012.

מאמרים

1. דימה אדמסקי, "אומנות אופרכיבית קיברנטית: מבט מזוית לימודי האסטרטגיה ומפרספקטיבה השוואתית", **עשתונות** (2015).
2. Neil Barnett, **The Kremlin's Trojan Horses**, Atlantic Council Dinu Patriciu Eurasia Center, 2016.
3. Marco T. Bastos & Dan Mercea, **The Brexit and User-Generated Hyperpartisan News**, City University of London, 2017.
4. Charles Bartles, "Getting Gerasimov Right", **Military Review**, Jan-Feb 2016, pp 30-38.
5. Michael Connell & Sarah Vogler, "Russia's Approach to Cyber Warfare", **can** (2017).
6. Renee DiResta, Kris Shaffer, David Sullivan, Robert Matney, Ryan Fox, Jonathan Albright & Ben Johnson, "The Tactics & Tropes of the Internet Research Agency", **New Knowledge**, 2018.
7. John Dunlop, "Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics", **Demokratizatsiya The Journal of Post-Soviet Democratization** (2014).
8. Ulrik Fanke, "War by non-military means", **FOI** (2015).
9. Mark Galeotti, "Hybrid War and 'little green man': How It Works, and how it Doesn't", **E-INTERNATIONAL REALTIONS PUBLISHING** (2018).

10. Antonia Garraway, Tim Robinson & Ben Smith, "Russian interference in uk politics and society", House of Commons Library (2017).
11. Vallery Gerasimov (2016), "The Value of Science is in the Foresighr", **MILITARY REVIEW** (2016) (23-29).
12. Todd Helmus, Elizabeth Bodine-Baron, Andrew Radin, Madeline Magnuson, Jashua Mendelsohn, William Marcellino, Andrly Bega & Zev Winkelman, Russian Social Media Influence, rand (2018).
13. Philip Howard, Bharath Ganesh & Dimitra Liotsiou, "The IRA, Social Media and Political Polarization in the united states ,2012-2018", **OXFORD** (2018).
14. Stephen Hutchings, "Dominant Narratives in Russian Political and Media Discourse during the Ukraine crisis", **E-INTERNATIONAL REALTIIONS PUBLISHING** (2018).
15. ICA, Assessing Russian Activities and Intensions in Recent us elections, 2017.
16. Giles Keir, "HANDBOOK OF RUSSIAN INFORMATION WARFARE", **NATO DEFENSE COLLEGE** (2016).
17. Edward Lucas & Peter Pomeranzev, "Winning the Information War Techniques and Counter-Strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe", **CEPA LEGATUM INSTITUTE** (2016).
18. Joseph Nye, "Soft power: The means to Success in World Politics", **FOREIGN AFFAIRS** (2004).
19. Nicolai Petro, "Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine", **E-international relations publisihing** (2017).
20. Christopher Walker & Jessica Luswig, "SHARP POWER Rising Authoritian Influence", **NED** (2017).

21. Lukaz Wenerski & Michal Kacewicz, "Russian Soft Power in Poland", **NED** (2017).
22. **Soviet Influence Activities, A Report on Active Measures and Propaganda, 1986-87**, United States Department of State, 1987.
23. **Soviet "Active Measures" Forgery, Disinformation, Political Operations**, United States Department of State, 1981.
24. **Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for US National Security**, Unites state Senate, 2018.
25. Vera Zakem, Paul Saunders, Umida Hashimova & Kathleen Hammerbeg, "Mapping Russian Media Network: Media's Role in Russian Foreign Policy and Decision-Making", **can** (2018).

אינטרנט

1. סוכנויות הידיעות, "הפרלמנט הדיח את נשיא אוקראינה ינוקוביץ", לאחר שהודיע "זה פוטש, לא אתפטר", **ynet**, 2014
<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4491084,00.html>
2. אמנון אברמוביץ, "בחירות 2019 | ראש השב"כ מזהיר: "מדינה זרה תתערב בבחירות בישראל", **mako**, 2019
<https://www.mako.co.il/news-military/security-q1-2019/Article-5552532f19e2861004.htm>
3. יצחק בן-ישראל, "הונאת בחירות עם זקן ארוך", ידיעות אחרונות, 2017
<https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-4980758,00.html>
4. עמוס הראל, "הפריצה לטלפון של גנץ מגוללת עניין אפל, שספק אם יבדק לעומק", **הארץ**, 2019
<https://www.haaretz.co.il/news/elections/.premium-1.7023713>
5. צבי מגן, פנינה ברוך-שרביט ואולנה בגנר-מולדבסקי, "סיפוח קרים ההשלכות הבינלאומיות", **INSS**, 24 במרץ 2014
<https://www.inss.org.il/he/publication/%D7%A1%D7%99%>

[D7%A4D7%95D7%97-%D7%A7D7%A8D7%99D7%9D-
D7%94D7%94D7%A9D7%9CD7%9BD7%95D7%AA-
D7%94D7%91D7%99D7%A0D7%9CD7%90D7%95D7%9ED7%
/99D7%95D7%AA](https://www.inn.co.il/News/News.aspx/178734)

6. שלמה פיטרקובסקי, "פולין אישרה הצבת טילים אמריקאית", ערוץ 7, 2008,

<https://www.inn.co.il/News/News.aspx/178734>

7. ראיון עם ליאון פאנטה בגלי צה"ל, דצמבר 2018,

<https://glz.co.il/%D7%92%D7%9C%D7%A6/%D7%AA%D7%95D7%9B%D7%A0D7%99D7%95D7%AA/%D7%91D7%95D7%A7D7%A8-%D7%98D7%95D7%91-D7%99D7%A9D7%A8D7%90D7%9C/%D7%91D7%95D7%A7D7%A8-%D7%98D7%95D7%91-D7%99D7%A9D7%A8D7%90D7%9C20-12-2018-0601/%D7%A9D7%A8-%D7%94D7%94D7%92%D7%A0D7%94-D7%91D7%9ED7%9ED7%A9D7%9CD7%94-D7%90D7%95D7%91D7%9ED7%94-D7%9ED7%A7D7%95D7%95D7%94-D7%A9D7%98D7%A8D7%90D7%9ED7%A4-D7%99D7%95D7%93D7%A2-D7%A9D7%97D7%99D7%96D7%91D7%90D7%9CD7%9CD7%94-D7%9ED7%A1D7%95D7%9BD7%9F-D7%9CD7%99D7%A9D7%A8D7%90D7%9>

8. The Military Doctrine of the Russian Federation, 2010, https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf

9. "Putin's Brexit? The influence of Kremlin media & bots during the 2016 UK EU referendum", **89up**, 2018, <http://www.89up.org/russia-report>

10. The Ministry of Foreign Affairs of The Russian Federation, "Foreign Policy Concept of the Russian Federation" approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin, November 30, 2016,

- http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248
11. J Bartleby, "Radio Free Europe Still Broadcasting", **yahoo**, 2006, https://archive.is/20130425005509/www.associatedcontent.com/article/18149/radio_free_europe_still_broadcasting.html
 12. Anthony Cordesman, "Russia and the "Color Revolution"", **csis**, 2014, <http://csis.org/publication/russia-and-color-revolution>
 13. Robin Emmott, "NATO cyber command to be fully operational in 2023", **REUTERS**, 2018, <https://uk.reuters.com/article/uk-nato-cyber/nato-cyber-command-to-be-fully-operational-in-2023-idUKKCN1MQ1ZT>
 14. Max Haldevang, "The oligarch behind Russia's troll farm allegedly ordered beatings, poisonings, and a murder", **Quartz**, 2018, <https://qz.com/1432071/yevgeny-prigozhin-ordered-a-murder-poisonings-and-beatings-alleges-novaya-gazeta/>
 15. Kim Hjelmgaard, "As U.S. sanctions Russia for espionage, Moscow adds to list of critics found poisoned or dead", **USA TODAY**, 2018, <https://www.usatoday.com/story/news/world/2018/08/09/u-s-sanctions-russia-putin-critics-poisoned-dead/944476002/>
Michael Kofman, "RUSSIAN PERFORMANCE IN THE RUSSO-GEORGIAN WAR REVISITED", **War on The Rocks**, 2018, <https://warontherocks.com/2018/09/russian-performance-in-the-russo-georgian-war-revisited/>
 16. Paul Knott, "Meet the most dangerous man in the world", **THE NEW EUROPEAN**, 2018, <https://www.theneweuropean.co.uk/top-stories/most->

[dangerous-man-world-paul-knott-putin-fascist-philosopher-1-5703698](https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-propaganda/u-s-based-russian-news-outlet-registers-as-foreign-agent-idUSKCN1G201H)

17. Nathan Layne, "U.S. based Russian news outlet registers as foreign agent", **REUTERS**, 2018, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-propaganda/u-s-based-russian-news-outlet-registers-as-foreign-agent-idUSKCN1G201H>
18. ron Synovitz, "Facebook Manipulation Echoes Accounts From Russian 'Troll Factory'", **RadioFreeEroupe**, 2017, <https://www.rferl.org/a/us-russia-facebook-manipulation-echoes-troll-factory-accounts/28722595.html>
19. Tim Marshal, "Russia and the Curse of Geography Want to understand why Putin does what he does? Look at a map", **The Atlantic**, 2015, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/10/russia-geography-ukraine-syria/413248/>
20. Jonathan Martin & Allan Rappeport, "Debbie Wasserman Schultz to Resign D.N.C. Post", **The New York Times**, 2016, <https://www.nytimes.com/2016/07/25/us/politics/debbie-wasserman-schultz-dnc-wikileaks-emails.html? r=1>
21. Mark Mazzeti & Katie Benner, "12 Russian Agents Indicted in Mueller Investigation", **The New York Times**, 2018, <https://www.nytimes.com/2018/07/13/us/politics/mueller-indictment-russian-intelligence-hacking.html>
22. Ben Nimmo, "Question That: RT's Military Mission", @DRFLab, 2018, <https://medium.com/dfrlab/question-that-rt-s-military-mission-4c4bd9f72c88>
23. Jim Rutenberg, "RT, Sputnik and Russia's New Theory of War", **New York Time Magazine**, 2017,

<https://www.nytimes.com/2017/09/13/magazine/rt-sputnik-and-russias-new-theory-of-war.html>

24. Michael Schmidt, "Trump Invited the Russians to Hack Clinton. Were They Listening?", **New York Times**, 2018,

<https://www.nytimes.com/2018/07/13/us/politics/trump-russia-clinton-emails.html>

25. Bruce Smith, "propaganda", **ENCYLOPAEDIA BRITANICA**, 2019,

<https://www.britannica.com/topic/propaganda>

Shaun Walker, "Russia and Ukraine edge closer to 'gas war'", **The Guardian**, 2013,

<https://www.theguardian.com/world/2013/oct/29/russia-ukraine-gazprom-gas-war>

מרכז המחקר, המכללה לביטחון לאומי, צה"ל